

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
Α΄, Β΄, Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Σωφρόνης Χατζησαββίδης,
Καθηγητής του Αριστοτελείου Πανε-
πιστημίου Θεσσαλονίκης

Αθανασία Χατζησαββίδου,
Γλωσσολόγος

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Αγγελική Σακελλαρίου, Ερευνήτρια
Γ' βαθμίδας του Κέντρου Ελληνικής
Γλώσσας

Θεόδωρος Νημάς, Σχολικός Σύμ-
βουλος Β/θμιας Εκπαίδευσης

Ιωάννης Μπασλής, Φιλολόγος, Εκ-
παιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αλέξανδρος Νικολαΐδης,
Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας
Εκπαίδευσης

**ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ
ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ**

Χριστίνα Αργυροπούλου,
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστι-
τούτου

Ναπολέων Μήτσης, Πρόεδρος του
Τμήματος Β/θμιας Εκπαίδευσης του
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Φώτιος Καβουκόπουλος,
Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας
Εκπαίδευσης

**ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ
ΕΡΓΑΣΙΕΣ**

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια

2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων

2.2.1.α:

«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Δημήτριος Βλάχος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.

Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή

υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υ-
πεύθυνοι Έργου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγι-
κού Ινστιτούτου
Γεώργιος Χαρ. Πολύζος
Πάρεδρος Ε.Θ. του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75%
από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Τα-
μείο και 25% από εθνικούς πό-
ρους.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**
Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προσαρμογή:
Ζαχαρίου Ελένη-Σπυριδούλα,
Εκπαιδευτικός
Κρυσταλλίδη Λήδα-Ευφροσύνη,
Εκπαιδευτικός

Επιμέλεια:
Αντωνίου Χρήστος, Εκπαιδευτικός
Ειδικής Αγωγής
Πουρσαλίδου Κλεονίκη, Γραφίστρια

Επιστημονικός υπεύθυνος:
Βασίλης Κουρμπέτης, Σύμβουλος Α΄
του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ

Υπεύθυνη του έργου:
Μαρία Γελαστοπούλου,
M.Ed. Ειδικής Αγωγής

Τεχνική υποστήριξη: Κωνσταντίνος
Γκυρτής, Δρ. Πληροφορικής

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Σωφρόνης Χατζησαββίδης
Αθανασία Χατζησαββίδου**

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

Ελληνικά

Γράμματα

**ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
Α', Β', Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ**

ΤΟΜΟΣ 1ος

Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Πρόλογος – Οδηγίες

Ένα βιβλίο Γραμματικής έχει ως κύριο στόχο να περιγράψει μια γλώσσα, ώστε ο αναγνώστης να μάθει από ποιες γλωσσικές μονάδες αποτελείται αυτή, σε ποιες και πόσες κατηγορίες διακρίνονται, πώς συνδυάζονται στον λόγο και πώς χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές.

Αυτός είναι ο στόχος της παρούσας Γραμματικής, η οποία, ως σχολική, έχει πολλά χαρακτηριστικά των παλαιότερων σχολικών εγχειριδίων αλλά και αρκετά που είναι διαφορετικά. Παρακάτω αναφέρουμε αυτά τα διαφορετικά χαρακτηριστικά για να μπορέσουν οι αναγνώστες να καταλάβουν τις αρχές που διέπουν τη συγγραφή του βιβλίου.

Πρώτο: ο τίτλος του βιβλίου

Το βιβλίο ονομάζεται «Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας» και περιλαμβάνει στα περιεχόμενά του την ύλη και των δύο βιβλίων που χρησιμοποιούνταν έως τώρα στο σχολείο, της Γραμματικής και του Συντακτικού. Εκτός από αυτά, περιλαμβάνει και ένα κεφάλαιο που δεν υπήρχε στα προηγούμενα βιβλία, το κεφάλαιο Πραγματολογία - Κειμενογλωσσολογία. Γενικότερα, στο εγχειρίδιο παρουσιάζονται όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, δεδομένου ότι ο όρος «Γραμματική», σύμφωνα με τη νεότερη Γλωσσολογία, έχει ευρύτερη σημασία σε σχέση με το παρελθόν.

Με τον όρο «νέα ελληνική γλώσσα» εννοούμε την κοινή νέα ελληνι-

κή, η οποία περιλαμβάνει στοιχεία από όλη την πορεία της γλώσσας μας, αλλά και στοιχεία που ενσωματώθηκαν σε αυτή τα νεότερα χρόνια.

Δεύτερο: τα μέρη της Γραμματικής

Ένα κομμάτι λόγου αποτελείται από μονάδες (φθόγγους, γράμματα) που συνδυάζονται μεταξύ τους μέσα σε λέξεις, οι οποίες μπαίνουν σε μια σειρά, που την καθορίζουν οι συντακτικοί κανόνες, ώστε να απόδίδονται διάφορες σημασίες της γλώσσας. Αυτά τα στοιχεία (φθόγγοι, λέξεις, συντακτικοί κανόνες, σημασίες κτλ.) δεν μπορούν να παρουσιαστούν και να αναλυθούν όλα μαζί ταυτόχρονα. Γι' αυτό στην παρούσα Γραμματική παρουσιάζονται

οι διάφορες πλευρές της νέας ελληνικής χωριστά.

Οι διαφορετικές αυτές πλευρές ονομάζονται στη Γλωσσολογία «επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης» και είναι οι εξής:

- **Η Φωνητική, η οποία εξετάζει και αναλύει όλους τους ήχους που παράγουμε για να μιλήσουμε, αυτούς δηλαδή που ονομάζουμε φθόγγους.**
- **Η Φωνολογία, η οποία εξετάζει και αναλύει τις αφηρημένες μονάδες στις οποίες κατατάσσονται οι ήχοι που παράγει ο ομιλητής και αποτελούν τη βάση της προφοράς μιας γλώσσας, αυτές δηλαδή που ονομάζουμε φωνήματα. Στη Φωνολογία εξε-**

τάζουμε και τα στοιχεία με τα οποία γράφουμε, τα γράμματα.

- **Η Μορφολογία, η οποία εξετάζει, αναλύει και παρουσιάζει τις μορφές που παίρνουν οι λέξεις, όταν χρησιμοποιούνται στον λόγο.**
- **Η Σύνταξη, η οποία εξετάζει και αναλύει τους τρόπους με τους οποίους παρατίθενται οι λέξεις για να συγκροτήσουν προτάσεις.**
- **Η Σημασιολογία, η οποία εξετάζει τις σημασίες των λέξεων, των προτάσεων και των κειμένων. Στην παρούσα Γραμματική όμως θα ασχοληθούμε μόνο με τις σημασίες των λέξεων (Λεξιλόγιο).**

- **Τέλος, η Πραγματολογία και η Κειμενογλωσσολογία, οι οποίες ασχολούνται με τη χρήση της γλώσσας από τους ομιλητές.**

Τρίτο: η ορολογία

Η χρήση γενικών και ειδικών όρων στην περιγραφή μιας γλώσσας αποτελεί αναγκαιότητα. Σε μια Γραμματική είναι επόμενο να χρησιμοποιούνται γενικοί και ειδικοί όροι, οι οποίοι όμως διαφοροποιούνται στην ονομασία τους ανάλογα με την εξέλιξη της επιστήμης και τη διατύπωση νεότερων θεωριών. Για τον λόγο αυτό, οι συγγραφείς μιας Γραμματικής βρίσκονται, πολλές φορές, σε δίλημμα ποιον όρο να χρησιμοποιήσουν. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι περιγραφές της νέας ελληνικής διαφέρουν μερικές φο-

ρές μεταξύ τους, όχι μόνο στην ορολογία αλλά και στον τρόπο παρουσίασης των γραμματικών φαινομένων. Αυτό οφείλεται στο ότι είναι δυνατό να υπάρχουν διαφορετικές θεωρίες και ερμηνείες για τα γραμματικά φαινόμενα.

Στην παρούσα Γραμματική, σε γενικές γραμμές, χρησιμοποιήσαμε την ορολογία και ακολουθήσαμε τον τρόπο παρουσίασης των γραμματικών φαινομένων που υιοθετήθηκαν μετά το 1976 από τα εγκεκριμένα σχολικά εγχειρίδια Γραμματικής και Συντακτικού. Όποιες διαφοροποιήσεις υπάρχουν σε σχέση με τα εγχειρίδια αυτά οφείλονται κυρίως στην προσθήκη νέων κεφαλαίων και υποκεφαλαίων, όπως εκείνων της Φωνολογίας και της Πραγματολογίας.

Τέταρτο: η περιγραφή της γλώσσας

Σε μια ζωντανή γλώσσα, όπως είναι η νέα ελληνική, χρησιμοποιούνται συχνά διαφορετικές εκφράσεις, διαφορετικές λέξεις αλλά και διαφορετικές μορφές των ίδιων λέξεων από τους ομιλητές για να δηλωθεί η ίδια ή περίπου η ίδια έννοια. Πολλές από αυτές τις λεκτικές διαφοροποιήσεις των ομιλητών είτε σχετίζονται με την καταγωγή τους, την ηλικία τους, το φύλο τους και το μορφωτικό τους επίπεδο είτε οφείλονται –και αυτό συμβαίνει τις περισσότερες φορές– στο διαφορετικό ύφος που θέλουν να προσδώσουν στον λόγο τους. Μια Γραμματική θα πρέπει να περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και αυτές τις διαφορές ως προς τη μορφή και τη χρήση. Η

ποικιλία όμως των μορφών και των χρήσεων σε μια ζωντανή γλώσσα είναι πολύ μεγάλη. Γι' αυτό, η παρούσα Γραμματική περιορίζεται στην περιγραφή της γλωσσικής ποικιλίας που χρησιμοποιείται τόσο από τους ομιλητές της νέας ελληνικής που κατοικούν στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας όσο και από τα Μ.Μ.Ε. και τα διοικητικά και άλλα έντυπα ευρείας χρήσης.

Πέμπτο: η παιδαγωγική αξιοποίηση

Η περιγραφή των μονάδων μιας γλώσσας και των σχέσεών τους μεσα στον λόγο αποτελεί αναγωγή συγκεκριμένων στοιχείων σε αφηρημένες έννοιες, οι οποίες δε γίνονται πάντα άμεσα αντιληπτές από τον αναγνώστη. Σε μια σχολική

Γραμματική, αυτή η ανάγκη περιγραφής της γλώσσας γίνεται μεγαλύτερη, γιατί σκοπός της είναι μεταξύ άλλων και η κατανόηση των γραμματικών φαινομένων από τους μαθητές. Γι' αυτόν τον λόγο παραθέτουμε μετά από κάθε κανόνα ένα ή και περισσότερα παραδείγματα και στο τέλος κάθε ενότητας συνοπτικούς πίνακες.

Επίσης, στο τέλος του βιβλίου υπάρχει το Επίμετρο, όπου δίνονται συνοπτικά οι βασικοί τύποι των συχνότερων ανώμαλων ρημάτων. Το τμήμα όμως που αποσκοπεί κυρίως στην κατανόηση των γραμματικών φαινομένων είναι αυτό που επιγράφεται Παρατηρώ και κατάλαβαίνω, όπου καλούνται οι μαθητές να παρατηρήσουν και να κατανοήσουν τα γραμματικά φαινόμενα που παρουσιάζονται σε κάθε κεφάλαιο

μέσα από μικρά και μεγάλα κείμενα, μέσα από πίνακες κτλ. Κάθε φαινόμενο στη συνέχεια επεξηγείται λεπτομερώς, ώστε να γίνει πλήρως κατανοητό.

Τέλος, η Γραμματική αυτή είναι ένα βιβλίο που μπορεί να συμβουλευέται ο αναγνώστης, για να λύνει κάποιες απορίες του, να μελετά τα παραδείγματα για να κατανοεί κάποια γλωσσικά φαινόμενα κτλ. Αποτελεί δηλαδή ένα βιβλίο αναφοράς, ένα βοήθημα, που αποσκοπεί όχι μόνο στην περιγραφή αλλά και στην καλύτερη χρήση της νέας ελληνικής γλώσσας από τους ομιλητές της.

Η Νέα Ελληνική Γλώσσα

- **Οι ομιλητές της**
- **Η ιστορία της**
- **Η σημερινή κατάσταση**

Η νέα ελληνική γλώσσα χρησιμοποιείται σήμερα από 14 έως 15 εκατομμύρια ανθρώπους σε όλη τη γη. Ο κύριος όγκος των ομιλητών της ανέρχεται στα 11 εκατομμύρια περίπου και ζει στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Τα υπόλοιπα 3 με 4 εκατομμύρια είναι κυρίως ομογενείς Έλληνες που ζουν στις Η.Π.Α, στον Καναδά, στην Αυστραλία, στη Γερμανία και αλλού. Τα τελευταία χρόνια η νέα ελληνική γνωρίζει μεγάλη διάδοση στις βαλκανικές αλλά και σε άλλες χώρες.

Η νέα ελληνική είναι απόγονος της αρχαίας ελληνικής, ανήκει

γλωσσολογικά στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια γλωσσών και έχει μια μακρόχρονη ιστορία που, όσον αφορά τον γραπτό λόγο, φτάνει περίπου τα 3.500 χρόνια. Οι αρχές της θεωρείται ότι βρίσκονται στην επονομαζόμενη πρωτοελληνική. Η γραπτή γλώσσα που χρησιμοποιούνταν την περίοδο του μυκηναϊκού πολιτισμού, η κρητομυκηναϊκή, είναι η πιο παλιά μορφή της ελληνικής γλώσσας, από την οποία έχουμε γραπτά δείγματα σ' έναν αριθμό πήλινων πινακίδων γραμμένα σε Γραμμική Β. Αυτά τοποθετούνται χρονικά από τον 15ο αι. π.Χ. και εξής.

Όταν αναφερόμαστε στην ελληνική γλώσσα μέχρι τον 3ο αι. π.Χ., δεν αναφερόμαστε σε μια κοινή γλώσσα, αλλά σε ένα σύνολο από διαλέκτους, τις οποίες χρησιμοποι-

ούσαν οι άνθρωποι που ζούσαν στη νοτιοανατολική πλευρά της Ευρώπης, κυρίως στον χώρο περίπου που ονομάζεται σήμερα Ελλάδα, και σε παραλιακές περιοχές της σημερινής Τουρκίας και της σημερινής νότιας Ιταλίας. Οι διάλεκτοι αυτές είχαν πάρα πολλά κοινά στοιχεία, γεγονός που έκανε εύκολη την επικοινωνία μεταξύ ατόμων που μιλούσαν διαφορετική διάλεκτο και δημιουργούσε συνείδηση γλωσσικής ενότητας. Από τον 5ο αι. π.Χ. άρχισε η αττική διάλεκτος, που χρησιμοποιούσαν στην πόλη-κράτος των Αθηνών, να αποκτά, λόγω της αυξανόμενης δύναμής της, κύρος και μεγάλη διάδοση έξω από τα όριά της. Η διάλεκτος αυτή, μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου (τέλη του 4ου αι. π.Χ.), άρχισε να διαμορφώνεται σταδιακά σε

μια κοινή γλώσσα, αρχικά όλων των Ελλήνων και στη συνέχεια και των εθνών που ζούσαν στη Μ. Ασία (σημερινή Τουρκία), την Αίγυπτο, τη Συρία, τη Μεσοποταμία, την Περσία και έφτανε μέχρι την Ινδία και το Αφγανιστάν. Αποτελούσε για όλο τον τότε γνωστό κόσμο την κοινή γλώσσα επικοινωνίας. Η διεθνοποίηση της ελληνικής γλώσσας ήταν επόμενο να τη διαφοροποιήσει αρκετά από τη μορφή που είχε τον 5ο αι. π.Χ., γεγονός που δημιούργησε αντιδράσεις σε λόγιους της εποχής. Έτσι δημιουργήθηκε μια τάση επιστροφής προς την αρχαία αττική διάλεκτο, ιδιαίτερα τη γραπτή, η οποία ονομάστηκε αττικισμός. Στον αττικισμό βρίσκονται και τα πρώτα σπέρματα του γλωσσικού ζητήματος (Καθαρεύουσα –

Δημοτική), από το οποίο πέρασε η νέα ελληνική γλώσσα.

Επομένως, η σημερινή νέα ελληνική είναι μια γλώσσα η οποία συνδυάζει στοιχεία από τη γλωσσική μορφή που χρησιμοποίησαν οι ελληνόγλωσσοι λόγιοι (Καθαρεύουσα ή Αρχαϊζουσα) και τη γλωσσική μορφή της ελληνικής που χρησιμοποιούσε το μεγαλύτερο μέρος του ελληνόγλωσσου πληθυσμού, το οποίο δε διέθετε κάποια σχολική εκπαίδευση (Δημοτική). Σ' αυτήν περιλαμβάνονται και οι νεοελληνικές διάλεκτοι που χρησιμοποιούνται, άλλες σε μεγάλο και άλλες σε μικρό βαθμό, σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας (καππαδοκικά, κρητικά, ποντιακά τσακωνικά), στην Κάτω Ιταλία (κατωιταλικά) και στην Κύπρο (κυπριακά). Οι διάλεκτοι αυτές, κάτω από την επίδραση της εκ-

παίδευσης και των M.M.E., συρρικνώνονται με την πάροδο των χρόνων.

Η νέα ελληνική είναι μια ζωντανή γλώσσα που εδώ και πολλά χρόνια ακολουθεί έναν αυτόνομο δρόμο, καλλιεργείται μέσω της εκπαίδευσης, της λογοτεχνίας, του λόγου μαζικής επικοινωνίας και της καθημερινής χρήσης. Γι' αυτό παρουσιάζει μεγάλο αριθμό διαφορετικών ειδών λόγου, το καθένα από τα οποία έχει τα ιδιαίτερα γλωσσικά του χαρακτηριστικά.

Όπως συμβαίνει με πάρα πολλές γλώσσες, η νέα ελληνική παρουσιάζει δύο μορφές, την προφορική και τη γραπτή, οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους σε όλα τα επίπεδα.

Στον προφορικό λόγο χρησιμοποιούνται συχνά ιδιωματικές εκ-

φράσεις, με τις οποίες οι ομιλητές της νέας ελληνικής εκφράζουν τη στάση τους απέναντι στο θέμα συζήτησης, π.χ. Ποιος τη χάρη σου (έκφραση επιδοκιμασίας για την τύχη του άλλου), Σιγά τα λάχανα (έκφραση αποδοκιμασίας). Ορισμένες ομάδες ομιλητών (έφηβοι, διάφοροι επαγγελματίες κ.ά.) χρησιμοποιούν στη μεταξύ τους επικοινωνία πολύ μεγάλο αριθμό ξένων λέξεων που προέρχονται από την αγγλική γλώσσα. Συχνή είναι επίσης στην καθημερινή προφορική επικοινωνία η χρήση λεξιλογίου τουρκικής, γαλλικής και ιταλικής προέλευσης. Πιο περιορισμένη είναι η χρήση λεξιλογίου που προέρχεται από ελληνικές διαλέκτους.

Ο γραπτός λόγος στη νέα ελληνική, ο οποίος μέχρι το 1976, οπότε καθιερώθηκε νομοθετικά η χρήση

της Κοινής Νεοελληνικής, καλλιεργούνται σχεδόν αποκλειστικά, με σημαντική εξαίρεση τη λογοτεχνία, σε ποικίλες μορφές της Καθαρεύουσας (Αρχαΐζουσα, Απλή Καθαρεύουσα), έχει αποκτήσει σήμερα μια αυτονομία ενσωματώνοντας στο τυπικό του μορφολογικούς τύπους και λεξιλόγιο από τη Δημοτική και την Καθαρεύουσα. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται στον γραπτό λόγο κατά κανόνα είναι περισσότερο τυπικού ύφους από το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται στον προφορικό λόγο.

Τέλος, μια τρίτη μορφή, που συνδυάζει προφορικό και γραπτό λόγο, τείνει τα τελευταία χρόνια να χρησιμοποιείται συχνά στην ηλεκτρονική αλληλογραφία, στις διαφημίσεις και σε ορισμένα κειμενικά είδη του δημοσιογραφικού λόγου.

Η νέα ελληνική που μιλάμε και γράφουμε είναι μια γλώσσα ζωντανή, μια γλώσσα που εξελίσσεται καθημερινά αντλώντας και διαμορφώνοντας στοιχεία από πάρα πολλές πηγές.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΦΩΝΗΤΙΚΗ-ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

- **Η προφορά της νέας ελληνικής**
- **Οι φθόγγοι**
- **Τα φωνήματα και οι συνδυασμοί τους**
- **Τα υπερτμηματικά στοιχεία – Οι τόνοι**
- **Η γραφή της νέας ελληνικής**
- **Το αλφάβητο και τα σημεία στίξης**

1. ΦΩΝΗΤΙΚΗ

1.1. Η Φωνητική και η προφορά

Η Φωνητική εξετάζει τους φθόγγους που χρησιμοποιούν οι ομιλητές των διαφόρων γλωσσών. Στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε ιδιαίτερα με τους φθόγγους της νέας ελληνικής.

Η νέα ελληνική, όπως και κάθε ζωντανή γλώσσα, παραδίδεται προφορικά και έχει διαμορφώσει μια κοινά αποδεκτή προφορά, η οποία όμως δεν είναι ίδια σε όλους τους ομιλητές. Η ποικιλία μάλιστα της προφοράς είναι πολύ μεγάλη, γιατί την επηρεάζουν παράγοντες που έχουν σχέση με τα γεωγραφικά και τα κοινωνικά ιδιώματα, με τις διαλέκτους, με τις ατομικές διαφορές

στην κατασκευή των φωνητικών οργάνων, με τη διάθεση του ομιλητή, με το ύφος της ομιλίας κ.ά.

Τα όργανα που παράγουν την προφορά είναι οι πνεύμονες, από τους οποίους ξεκινά ο αέρας, και ο λάρυγγας, όπου βρίσκονται οι φωνητικές χορδές, που καθορίζουν με τις παλμικές κινήσεις τους ποιοι φθόγγοι θα είναι ηχηροί και ποιοι άηχοι. Ακόμη, πολλά σημεία της στοματικής κοιλότητας (υπερώα, ουρανίσκος, φατνία, δόντια, χείλη), καθώς και η ρινική κοιλότητα, συμμετέχουν μαζί με τη γλώσσα και τις κινήσεις της στην ποιότητα της προφοράς. Είναι, επομένως, η προφορά αποτέλεσμα μιας σωρείας συνδυαστικών κινήσεων των οργάνων του φωνητικού μηχανισμού του ανθρώπου.

Οι γλωσσικοί ήχοι που παράγει το σύνολο των ομιλητών μιας γλώσσας φαίνεται να είναι άπειροι σε αριθμό. Οι ήχοι αυτοί όμως στην πραγματικότητα συγκροτούν έναν πεπερασμένο αριθμό διακριτών μεταξύ τους ήχων, οι οποίοι επιτρέπουν στους ακροατές να αναγνωρίζουν τις λέξεις και τα νοήματά τους. Έτσι, όταν μιλάμε για προφορά της νέας ελληνικής, εννοούμε τα χαρακτηριστικά των γλωσσικών ήχων, τους οποίους αντιλαμβάνονται όλοι οι ομιλητές της ελληνικής γλώσσας ως αντιπροσωπευτικούς. Όλες οι άλλες παραλλαγές τονίζουν την ποικιλία μιας ζωντανής γλώσσας και παράλληλα δίνουν στοιχεία για τη δημιουργία υφολογικών παραλλαγών και επικοινωνιακών αποτελεσμάτων.

1.2. Οι Φθόγγοι

Οι φθόγγοι είναι οι γλωσσικές μονάδες του προφορικού λόγου που χρησιμοποιούν οι ομιλητές μιας γλώσσας. Διαθέτουν αρθρωτικά χαρακτηριστικά, ανάλογα με το σημείο του φωνητικού μηχανισμού στο οποίο σχηματίζονται, και ακουστικά χαρακτηριστικά (ένταση, ύψος, διάρκεια και χροιά).

Αυτοί στον συμβολισμό δεν αντιστοιχούν πάντα με τα γράμματα της κάθε γλώσσας. Γι' αυτό, για τη γραφική αναπαράσταση των φθόγγων έχει καθιερωθεί εδώ και πολλά χρόνια το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (Δ.Φ.Α.) (διεθνής συντομογραφία I. P.A.), με το οποίο παριστάνεται γραπτώς ο κάθε φθόγγος με σύμβολα που προέρχονται είτε από τη λατινική γραφή είτε από την ελληνική

είτε από άλλες. Τα σύμβολα των φθόγγων εγκλείονται πάντα σε ορθογώνιες αγκύλες.

Οι φθόγγοι διακρίνονται σε φωνήεντα και σύμφωνα. Τα φωνήεντα παράγονται από την αντήχηση της φωνής στις κοιλότητες του ανώτερου τμήματος του φωνητικού μηχανισμού, χωρίς την παρεμβολή κάποιου εμποδίου. Οι παράγοντες που διαφοροποιούν τα φωνήεντα στη νέα ελληνική είναι:

- Ο βαθμός ανοίγματος του στόματος (ανοιχτά, μέσα και κλειστά φωνήεντα).**
- Το μάζεμα της γλώσσας μπροστά ή πίσω (πρόσθια, μεσαία και οπίσθια φωνήεντα).**
- Το στρογγύλεμα των χειλιών (στρογγυλά και μη στρογγυλά φωνήεντα).**

Τα σύμφωνα είναι οι φθόγγοι που σχηματίζονται από το στένεμα ή το στιγμιαίο κλείσιμο του φωνητικού μηχανισμού σε κάποιο σημείο του. Ένα σύμφωνο δεν μπορεί να αποτελέσει συλλαβή μόνο του, χωρίς να συνοδεύεται από φωνήεν, ενώ ένα φωνήεν μπορεί. Διακρίνονται κατά τον τρόπο και τον τόπο άρθρωσής τους.

Κατά τον τρόπο άρθρωσής τους διακρίνονται σε:

- Κλειστά, όταν υπάρχει στιγμιαίο κλείσιμο σε κάποιο σημείο του φωνητικού μηχανισμού (π.χ. κ, π).**
- Τριβόμενα, όταν υπάρχει στένεμα του φωνητικού μηχανισμού με ταυτόχρονη παραγωγή τριβής κατά το πέρασμα του αέρα (π.χ. β, ζ).**

- **Ηχηρά**, όταν πάλλονται κατά την εκφορά τους οι φωνητικές χορδές (π.χ. ντ, γ).
- **Άηχα**, όταν δεν πάλλονται κατά την εκφορά τους οι φωνητικές χορδές (π.χ. τ, φ).
- **Πλευρικά**, όταν ο αέρας περνά από τις πλευρές της γλώσσας (π.χ. λ).
- **Ρινικά**, όταν μέρος του εκπνεόμενου αέρα περνά και από τη ρινική κοιλότητα (π.χ. ν).
- **Παλλόμενα**, όταν κάνει παλμική κίνηση η άκρη της γλώσσας (π.χ. ρ).

Κατά τον τόπο άρθρωσής τους διακρίνονται, ανάλογα με το σημείο του φωνητικού μηχανισμού όπου παράγονται, σε: διχειλικά, χειλοδοντικά, μεσοδοντικά, οδοντικά, φατνιακά, ουρανικά και υπερωικά (τα δύο τελευταία ονομάζονται και ραχιαία).

Οι φθόγγοι της νέας ελληνικής γλώσσας είναι συνολικά 31, ενώ σύμφωνα με κάποιες γλωσσολογικές αναλύσεις είναι 33.

**Παρατηρώ και...
καταλαβαίνω...**

1. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένες λέξεις που ακούγονται από ομιλητές της νέας ελληνικής και οι οποίες παρουσιάζουν στην προφορά κάποιες αποκλίσεις. Από την προφορά αυτή μάλιστα πολλές φορές μπορούμε να καταλάβουμε και τον τόπο καταγωγής των ομιλητών, την ηλικία τους, τη διάθεσή τους και άλλα ατομικά χαρακτηριστικά. (Η καταγραφή δεν δίνει πάντα την πραγματική προφορά. Γι' αυτό περιορι-

στήκαμε σε λέξεις όπου είναι δυνατό να φανεί η διαφορά της προφοράς)

α. παιδάτσι (αντί παιδάκι)

β. τομάτες (αντί ντομάτες),

γ. περιγράφει (αντί περιγράφει)

δ. επάαανω (αντί επάνω).

Η προφορά της λέξης (α) δείχνει ότι ο ομιλητής είναι πολύ πιθανό να κατάγεται από την Κρήτη. Η προφορά της λέξης (β) δείχνει ότι ο ομιλητής είναι πολύ πιθανό να είναι ποντιακής καταγωγής. Η προφορά της λέξης (γ) δείχνει ότι ο ομιλητής είναι πολύ πιθανό να κατάγεται από περιοχή όπου χρησιμοποιείται προφορά βορείων ιδιωμάτων (Θεσσαλία, Μακεδονία κ.α.). Η προφορά της λέξης (δ) δείχνει ότι ο ομιλητής δείχνει

μια διάθεση χαλαρότητας ή ότι είναι μικρό παιδί.

2. Πολλές φορές η προφορά ενός ή περισσότερων φθόγγων από τους ομιλητές της νέας ελληνικής είναι αλλοιωμένη για λόγους παθολογικούς, π.χ. η προφορά του ρ ως γ μπορεί να οφείλεται σε αδυναμία να θέσει ο ομιλητής σε παλμική κίνηση τη γλώσσα του, η προφορά ορισμένων φθόγγων με κάποιο συριγμό ή και σφύριγμα μπορεί να οφείλεται σε άνοιγμα των μπροστινών πάνω δοντιών (κοπήρες) κτλ.

2. ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

2.1. Το φωνολογικό σύστημα. Τα φωνήματα

Η Φωνολογία περιγράφει τις μονάδες του προφορικού λόγου από λειτουργική άποψη, εξετάζει δηλαδή τις αφηρημένες μονάδες που έχει κατακτήσει ο ομιλητής μιας γλώσσας και οι οποίες τον βοηθούν να προφέρει τους φθόγγους της γλώσσας του. Πρόκειται για μονάδες οι οποίες δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμες, που προκύπτουν από αφαίρεση από τις άμεσα παρατηρήσιμες μονάδες του προφορικού λόγου, τους φθόγγους. Αυτές οι αφηρημένες μονάδες ονομάζονται φωνήματα και ο αριθμός τους είναι συγκεκριμένος σε κάθε γλώσσα. Τα σύμβολά τους εκγλεί-

ονται πάντα σε πλάγιες γραμμές.
Τα φωνήματα της νέας ελληνικής
είναι 23, ενώ σύμφωνα με ορισμέ-
νες περιγραφές είναι 25.

I. Φωνήεντα

πρόσθι- α	μεσαία	οπίσθια	
ι		ου	κλειστά
ε		ο	μέσα
	α		ανοιχτά
μη στρογ- γυλά		στρογ- γυλά	

II. Σύμφωνα

Τόπος Τρόπος	διχειλικά		χειλοδοντικά		οδοντικά	
	άηχα	ηχη- ρά	άηχα	ηχη- ρά	άηχα	ηχη- ρά
κλειστά	π	μπ			τ	ντ
τριβόμε- να			φ	β	θ	δ
ρινικά		μ				
συριστικά					σ	ζ
πλευρικό						λ

Σύμφωνα (συνέχεια)

Τόπος Τρόπος	φατνιακά		ραχιαία	
	άηχα	ηχηρά	άηχα	ηχηρά
κλειστά			κ	γκ
τριβόμενα			χ	γ
ρινικά		ν		
παλλόμενο		ρ		

Σύμφωνα με ορισμένες φωνολογικές περιγραφές της νέας ελληνικής στα φωνήματα περιλαμβάνονται και τα τς, τζ.

2.2. Οι συνδυασμοί των φωνημάτων

α. Ακολουθίες φωνημάτων

Τα φωνήματα πραγματώνονται στην ομιλία από τους φθόγγους, οι οποίοι συνδυάζονται μεταξύ τους για να δημιουργήσουν λέξεις και φράσεις. Όταν συνδυάζονται δύο ή και περισσότερα φωνήματα, σχηματίζονται ακολουθίες φωνημάτων, οι οποίες, όταν αποτελούνται από φωνήεντα, ονομάζονται **φωνηεντικά συμπλέγματα**, ενώ, όταν αποτελούνται από σύμφωνα, ονομάζονται **συμφωνικά συμπλέγματα**. Οι φωνηεντικές ακολουθίες που αποτελούνται από ένα φωνήεν και το άτονο ι (η, υ, ει, οι) ή από ένα άτονο ι (η, υ, ει, οι) και ένα φωνήεν και προφέρονται ως μία συλλαβή

ονομάζονται **δίφθογγοι**, π.χ. αηδό-
νι, παιδιά.

β. Πάθη φωνημάτων

Συχνά, κατά τους συνδυασμούς των φωνημάτων, προκαλούνται διαφοροποιήσεις στους φθόγγους που πραγματώνουν τα φωνήματα, οι οποίες επηρεάζουν τη φωνολογική δομή είτε των μορφημάτων είτε και των λέξεων που έρχονται σε επαφή στον λόγο. Πρόκειται για φωνολογικά φαινόμενα, τα οποία ονομάζονται **πάθη φωνημάτων**. Διακρίνονται σε **πάθη φωνηέντων** και **πάθη συμφώνων**.

➤ Πάθη φωνηέντων

Πρόκειται για φωνολογικές διαφοροποιήσεις φωνηέντων που επηρεάζουν και τη μορφολογική δομή των λέξεων. Με τις διαφορο-

ποιήσεις αυτές αποφεύγεται συνήθως η χασμωδία, δηλαδή η ακολουθία δύο ή περισσότερων φωνηέντων. Τα πάθη των φωνηέντων είναι:

α) Η συνίζηση: η συμπροφορά δύο φωνηέντων σε ένα, π.χ. δύο → δυο, εννέα → εννιά.

β) Η συναίρεση: η ένωση δύο γειτονικών φωνηέντων σε ένα, π.χ. μιλάει → μιλά. Όταν τα φωνήεντα που έρχονται σε επαφή είναι ίδια, επικρατεί το ένα από τα δύο, ενώ, όταν είναι διαφορετικά, επικρατεί συνήθως το ισχυρότερο. Η σειρά ισχύος μεταξύ των πέντε φωνηέντων της νέας ελληνικής είναι η εξής [με το α το πιο ισχυρό και το ι (η, υ, ει, οι) το λιγότερο ισχυρό]: α, ο (ω), ου, ε (αι), ι (η, υ, ει, οι), π.χ. Θεοδώρα → Θοδώρα. Η συναίρεση στη νέα ελληνική δεν έχει τον συστηματικό χαρα-

κτήρα που είχε στην αρχαία ελληνική.

γ) Η έκθλιψη: η αποβολή του τελικού φωνήεντος μιας λέξης, όταν η επόμενη αρχίζει από φωνήεν, π.χ. με άλλους → μ' άλλους. Την έκθλιψη τη συναντάμε συνήθως στον προφορικό λόγο και σε γραπτά κείμενα που έχουν στοιχεία προφορικότητας. Στη θέση π.χ. από όλους → απ' όλους. Οι πιο συνηθισμένες λέξεις που παθαίνουν έκθλιψη είναι τα άρθρα το, του, τα, τα μόρια θα, να, οι αντωνυμίες με, σε, το, τα και οι προθέσεις από, με, σε, για.

δ) Η αφαίρεση: η αποβολή του αρχικού φωνήεντος μιας λέξης, όταν η προηγούμενη τελειώνει σε φωνήεν. Στη θέση του γράμματος που αφαιρείται μπαίνει απόστροφος, π.χ. θα έρθει → θα 'ρθει.

ε) Η συγκοπή: η αποβολή ενός φωνήεντος ανάμεσα σε δύο σύμφωνα, π.χ. σιτάρι → στάρι.

στ) Η αποκοπή: η αποβολή του τελικού φωνήεντος μιας λέξης, όταν η επόμενη αρχίζει από σύμφωνο, π.χ από την Αθήνα → απ' την Αθήνα.

ζ) Οι διαφοροποιήσεις των αρχικών φωνηέντων των λέξεων:

- Η αποβολή, όταν χάνεται το αρχικό φωνήεν, π.χ. ημέρα → μέρα.
- Η πρόταξη, όταν προστίθεται ένα φωνήεν στην αρχή της λέξης, π.χ. βδέλλα → αβδέλλα.
- Η αλλαγή, όταν αλλάζει το αρχικό φωνήεν μιας λέξης, π.χ. εγγόνι → αγγόνι.

Η πρόταξη και η αλλαγή αποτελούν φαινόμενα που συναντάμε κυρίως στον ποιητικό λόγο και σε διαλέκτους της νέας ελληνικής.

➤ Πάθη συμφώνων

Πρόκειται για φωνολογικές διαφοροποιήσεις συμφώνων που επηρεάζουν και τη μορφολογική δομή των λέξεων. Τα πάθη των συμφώνων είναι:

α) Η αποβολή (ή ανάπτυξη): η απώλεια (ή προσθήκη) του γ ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, π.χ. έκαιγα και έκαia, αγέρας και αέρας.

β) Η αφομοίωση ως προς το σημείο άρθρωσης: η προσαρμογή του ρινικού συμφώνου στο σημείο άρθρωσης του συμφώνου που το ακολουθεί. Το φαινόμενο παρατηρείται σε κανονικό και γρήγορο ρυθμό ομιλίας ανάμεσα σε λέξεις που γειτονεύουν στον λόγο και συνδέονται συντακτικά στενά μεταξύ τους, καθώς και στο σημείο επαφής δύο λέξεων που συντίθενται σε μία, π.χ. τον μπαμπά (το ν του άρθ-

θρου αφομοιώνεται από το μπ που ακολουθεί), τον γκρεμό (το ν του άρθρου αφομοιώνεται από το γκ που ακολουθεί).

γ) Η αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα: η μετατροπή των κλειστών άηχων π, τ, τσ και κ στα αντίστοιχα κλειστά ηχηρά μπ, ντ, τζ και γκ μετά από ρινικό σύμφωνο, καθώς και η μετατροπή του άηχου τριβόμενου σ σε ηχηρό τριβόμενο ζ πριν από άλλο ηχηρό σύμφωνο, π.χ. στον Πέτρο (το ν του άρθρου στον μετατρέπεται σε μ), της ζωής μου (το τελικό ς της λέξης ζωής μετατρέπεται σε ζ).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Το τελικό ν

- Το τελικό ν της αιτιατικής ενικού του θηλυκού γένους του οριστικού άρθρου (τη[ν] / στη[ν]) και της προσωπικής αντωνυμίας (αυτή[ν], τη[ν]), καθώς και το τελικό ν των αρνητικών επιρρημάτων δε(ν) και μη(ν) διατηρείται στον γραπτό λόγο, μόνο όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν ή από ένα από τα παρακάτω: κ, π, τ, γκ, μπ, ντ, τσ, τζ, ξ, ψ, π.χ. Μίλησε με **την** κόρη του, αλλά Παρακολουθούσε με προσοχή **τη** ροή του νερού. Αν και ήρθε αργά, **τη** δέχτηκαν με

χαρά, αλλά Όταν μιλούσε η Θάλεια δεν **την** άκουγε κανένας.

- Το τελικό ν της αιτιατικής ενικού του αρσενικού γένους του οριστικού και του αόριστου άρθρου (τον/στον, έναν), καθώς και της προσωπικής αντωνυμίας (αυτόν, τον) διατηρείται στον γραπτό λόγο πάντοτε, στον προφορικό όμως λόγο προφέρεται συνήθως μόνο στις περιπτώσεις που ακολουθούν φωνήεντα ή τα: κ, π, τ, γκ, μπ, ντ, τσ, τζ, ξ, ψ, π.χ. Ο Σωτήρης χθες πήγε βόλτα με **έναν** συμμαθητή του **στον** ζωολογικό κήπο. **Αυτόν** τον άνθρωπο δεν **τον** συνάντησε ποτέ.

2.3. Τα υπερτμηματικά στοιχεία

Υπερτμηματικά ή υπερτεμαχιακά ή προσωδιακά ονομάζονται τα στοιχεία που χρησιμοποιεί ο ομιλητής μιας γλώσσας για να συνοδεύει με κάποια ποσότητα ήχου και με τις εναλλαγές του τις λέξεις και τις φράσεις. Σ' αυτά περιλαμβάνονται: ο τόνος της λέξης, ο τόνος της φράσης (επιτονισμός), η παύση, ο ρυθμός κ.ά. Εδώ θα εξετάσουμε μόνο τον τόνο της λέξης και τον τόνο της φράσης.

a. Ο τόνος της λέξης

Ο τόνος της λέξης στη νέα ελληνική είναι δυναμικός, δηλαδή ο ομιλητής τονίζει, δυναμώνοντας την ένταση της φωνής του, μια συλλαβή περισσότερο από τις άλλες της ίδιας λέξης. Γι' αυτό, οι μονοσύλλαβες λέ-

ξεις δεν τονίζονται στη γραφή, πλην εξαιρέσεων. Στον γραπτό λόγο πάνω από το φωνήεν (αν πρόκειται για δίψηφο, πάνω από το δεύτερο ψηφίο) της συλλαβής που τονίζεται βάζουμε ένα τονικό σημάδι, π.χ. σύνορα, χαίρετε.

Στη νέα ελληνική ισχύει ο νόμος της τρισυλλαβίας, δηλαδή όλες οι λέξεις τονίζονται σε μια από τις τρεις τελευταίες συλλαβές, π.χ. πουκάμισο. Επίσης, ο τόνος στη νέα ελληνική είναι κινητός, μπορεί δηλαδή να αλλάζει θέση μέσα στην ίδια λέξη, ανάλογα με τη μορφή που παίρνει αυτή, π.χ. ζητώ, ζήτησα. Μπορεί ακόμη να έχει και ρόλο διαφοροποιητικό, να διαφοροποιεί δηλαδή τη σημασία λέξεων που είναι κατά τα άλλα ίδιες, π.χ. γέρος, γερός.

Όταν μια λέξη συνοδεύεται από έναν ή και δύο αδύνατους τύπους αντωνυμιών, αναπτύσσεται και ένας δεύτερος τόνος, ο οποίος σε άλλες περιπτώσεις πέφτει στην ίδια τη λέξη και σε άλλες στον ένα από τους δύο αδύνατους τύπους. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται **έγκλιση τόνου και παρουσιάζεται στις εξής περιπτώσεις:**

α) Όταν μια λέξη (ουσιαστικό, επίθετο, επίρρημα, ρήμα) που τονίζεται στην προπαραλήγουσα ακολουθείται από αδύνατο τύπο αντωνυμίας, π.χ. ο δάσκαλός μου.

β) Όταν ένα ρήμα σε προστακτική τονίζεται στην παραλήγουσα και ακολουθείται από δύο αδύνατους τύπους αντωνυμιών, π.χ. γράψε μου το.

γ) Όταν μια μετοχή ενεστώτα τονίζεται στην προπαραλήγουσα και

ακολουθείται από έναν ή δύο αδύνατους τύπους αντωνυμιών, π.χ. φυτεύοντάς τα.

Κάθε λέξη, ανάλογα με τη θέση της συλλαβής που τονίζεται, παίρνει τις εξής ονομασίες:

α) Οξύτονη, όταν τονίζεται στη λήγουσα, π.χ. μιλώ.

β) Παροξύτονη, όταν τονίζεται στην παραλήγουσα, π.χ. δρόμος.

γ) Προπαροξύτονη, όταν τονίζεται στην προπαραλήγουσα, π.χ. άνετα.

Για τους κανόνες τονισμού στον γραπτό λόγο βλ. στην ενότητα «Τα τονικά σημάδια», σσ.60-65, Α' τόμος.

β. Ο τόνος της φράσης (επιτονισμός)

Πρόκειται για τον τονισμό ολόκληρης της φράσης που εκφράζεται με

τη μελωδική καμπύλη, η οποία συνοδεύει κάθε εκφώνημα που παράγει ο ομιλητής μιας γλώσσας. Η καμπύλη αυτή εκφράζεται είτε με γραφήματα είτε με αριθμητικούς δείκτες με υψηλότερο τον δείκτη 3 και χαμηλότερο τον 1. Η διαφοροποίηση του τόνου της φράσης διαφοροποιεί και το νόημά της, που μπορεί να εκφράζει ερώτηση, κατάφαση, ειρωνεία, έκπληξη, επιφύλαξη κτλ.

2.4. Οι συλλαβές

Συλλαβή είναι μια μονάδα του προφορικού λόγου που μπορεί να αποτελείται από ένα ή και περισσότερα φωνήματα. Κάθε λέξη, ανάλογα με τον αριθμό συλλαβών, παίρνει μια από τις εξής ονομασίες:

α) Μονοσύλλαβη, όταν αποτελείται από μία συλλαβή, π.χ. και.

β) Δισύλλαβη, όταν αποτελείται από δύο συλλαβές, π.χ. γράφω.

γ) Τρισύλλαβη, όταν αποτελείται από τρεις συλλαβές, π.χ. μαθητής.

δ) Πολυσύλλαβη, όταν αποτελείται από περισσότερες από τρεις συλλαβές, π.χ. πολιτισμός.

Η κάθε συλλαβή, ανάλογα με τη θέση που έχει μέσα στη λέξη, παίρνει μια από τις εξής ονομασίες:

α) Αρχική, όταν είναι η πρώτη συλλαβή της λέξης, π.χ. α-πο-θή-κη.

β) Λήγουσα, όταν είναι η τελευταία συλλαβή της λέξης, π.χ. α-πο-θή-κη.

γ) Παραλήγουσα, όταν είναι η προτελευταία συλλαβή της λέξης, π.χ. α-πο-θή-κη.

δ) Προπαραλήγουσα, όταν είναι η τρίτη από το τέλος συλλαβή της λέξης, π.χ. α-πο-θή-κη.

Για τους κανόνες συλλαβισμού στον γραπτό λόγο βλ. στην ενότητα 3.4, Ο συλλαβισμός, σ.76-78, Α' τόμος.

3. ΓΡΑΦΗ

Το γραφικό σύστημα περιλαμβάνει όλα τα γραπτά σύμβολα (γράμματα, τονικά σημάδια, σημεία στίξης), με τα οποία επιχειρείται να καταγραφεί η γλώσσα.

3.1. Τα γράμματα

Το αλφάβητο της νέας ελληνικής αποτελείται από 24 γράμματα, τα οποία χωρίζονται σε πεζά και κεφαλαία. Αυτά τα γράμματα, μαζί με το τελικό ς, που χρησιμοποιείται στο τέλος των λέξεων αντί για το σ, συνθέτουν τελικά τα 49 σύμβολα με τα

οποία παριστάνονται στον γραπτό λόγο τα 25 φωνήματα της νέας ελληνικής. Τα γράμματα αυτά και οι ονομασίες τους παρουσιάζονται με αλφαβητική σειρά στον παρακάτω πίνακα.

Κεφαλαία	Πεζά	Ονομασία
A	α	άλφα
B	β	βήτα
Γ	Γ	γάμα
Δ	Δ	δέλτα
E	E	έψιλον
Z	Z	ζήτα
H	H	ήτα
Θ	Θ	θήτα
I	I	γιώτα
K	K	κάπα
Λ	Λ	λάμδα
M	μ	μι

Κεφαλαία	Πεζά	Ονομασία
Ν	Ν	νι
Ξ	Ξ	ξι
Ο	Ο	όμικρον
Π	Π	πι
Ρ	Ρ	ρο
Σ	Σ	σίγμα
Τα	Τα	ταυ
Υ	Υ	ύψιλον
Φ	Φ	φι
Χ	Χ	χι
Ψ	Ψ	ψι
Ω	ω	ωμέγα

Παρατηρήσεις

Η γραφή της νέας ελληνικής είναι ιστορική, διατηρεί δηλαδή στοιχεία και ιδιαιτερότητες της γραφής που παρουσίαζε κατά κανόνα η ελληνι-

κή γλώσσα στην κλασική περίοδο της αρχαιότητας, αλλά και σε κατοπινές περιόδους. Γι' αυτό δεν υπάρχει απόλυτη και μονοσήμαντη αντιστοιχία μεταξύ των γραμμάτων και των φωνημάτων. Έτσι, υφίστανται οι εξής περιπτώσεις σχετικά με τις αντιστοιχίες:

α) Ένα γράμμα αντιστοιχεί σε δύο φωνήματα (διπλά γράμματα). Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα γράμματα ξ (κσ) και ψ (πσ).

β) Δύο διαφορετικά γράμματα αντιστοιχούν σε ένα φώνημα ή και, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε δύο φωνήματα (δίψηφα γράμματα). Αυτά είναι τα εξής:

αι (προφέρεται ε), π.χ. παιδί	μπ, π.χ. εμπόριο
-------------------------------	------------------

ει (προφέρεται ι), π.χ. πείρα	ντ, π.χ. αντίπαλοι
οι (προφέρεται ι), π.χ. τοίχος	γγ, π.χ. άγγελος
ου, π.χ. μούσα	γκ, π.χ. αγκάθι
υι, π.χ. υιοθεσία	

γ) Δύο όμοια γράμματα που παριστάνουν σύμφωνα αντιστοιχούν σε ένα φώνημα (όμοια γράμματα). Αυτά είναι τα εξής: ββ, κκ, λλ, μμ, νν, ππ, ρρ, σσ, ττ, π.χ. Σάββατο, αλλά. Για τον συνδυασμό γγ βλ. στα δίψηφα γράμματα.

δ) Το ίδιο γράμμα αντιστοιχεί τότε σε ένα και τότε σε άλλο φώνημα. Τέτοια είναι η περίπτωση του γράμ-

ματος υ. Ενώ αντιστοιχεί κανονικά στο φώνημα ι, στις ακολουθίες αυ και ευ αντιστοιχεί άλλοτε στο φώνημα β, όταν ακολουθεί φωνήεν ή ηχηρό σύμφωνο, π.χ. αυλή, και άλλοτε στο φώνημα φ, όταν ακολουθεί άηχο σύμφωνο, π.χ. αυτός.

3.2. Τα τονικά σημάδια

Τα τονικά και διακριτικά σημάδια που χρησιμοποιούνται από την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος τονισμού, το 1982, είναι ο τόνος (´), τα διαλυτικά (¨) και η απόστροφος (').

- Κάθε λέξη που αποτελείται από δύο ή περισσότερες συλλαβές και γράφεται με πεζά γράμματα παίρνει στο φωνήεν της συλλαβής που τονίζεται έναν τόνο, π. χ. τονίζω.

Οι λέξεις που γράφονται εξ ολοκλήρου με κεφαλαία κανονικά δεν τονίζονται, π.χ. ΛΕΞΗ.

Οι λέξεις που γράφονται με αρχικό κεφαλαίο και τονίζονται στην αρχική συλλαβή παίρνουν τον τόνο στα αριστερά του αρχικού φωνήεντος, π.χ. Όμηρος.

Όταν τονίζεται συλλαβή που περιλαμβάνει δίψηφο φωνήεν, παίρνει τόνο το δεύτερο στη σειρά γράμμα. Το ίδιο ισχύει και για τις ακολουθίες αυ και ευ, π.χ. παίζω, ναύτης. Στις διφθόγγους παίρνει τόνο το τονιζόμενο φωνήεν, π.χ. γάιδαρος.

Τόνος επίσης χρησιμοποιείται δίπλα σε αριθμούς για να υποδηλώσει τα λεπτά της ώρας, π.χ.

17.30', καθώς επίσης δίπλα σε ορισμένα γράμματα της ελληνικής αλ-

φαβήτου που δηλώνουν αριθμούς, π.χ. Ε' (5), κα' (21), λη' (38).

Οι κανόνες του τονικού συστήματος (μονοτονικού) που ισχύουν στην ελληνική εκπαίδευση και διοίκηση από το 1982 είναι οι εξής:

1) Τόνο παίρνει κάθε λέξη που έχει δύο ή περισσότερες συλλαβές. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση που η λέξη παρουσιάζεται ως μονοσύλλαβη ύστερα από έκθλιψη ή αποκοπή, όχι όμως όταν έχει χάσει το τονισμένο φωνήεν από αφαίρεση, π.χ. ούτ' αυτός, κόψ' τον, αλλά θα 'θελε μου 'πε.

2) Οι μονοσύλλαβες λέξεις δεν παίρνουν τόνο. Εξαιρούνται και παίρνουν τόνο:

α) Ο διαζευκτικός σύνδεσμος ή, π.χ. ή αυτός ή εσύ.

β) Τα ερωτηματικά πού και πώς, π.χ. Πού θα πας; Με ρώτησε πώς τα

περνάω. Τόνο επίσης παίρνουν το πού και το πώς σε περιπτώσεις όπως οι παρακάτω: Πού να σου τα λέω. Από πού κι ως πού. Πού και πού. Αραιά και πού. -Τους έστειλες το γράμμα; -Πώς! Πώς βαριέμαι! Κοιτάζω πώς και πώς να τα βολέψω.

γ) Οι αδύνατοι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών (μου, σου, του, της, τον, την, το, μας, σας, τους, τις, τα), όταν στην ανάγνωση υπάρχει περίπτωση να θεωρηθούν εγκλιτικές, π.χ. Η μητέρα μου είπε (= η μητέρα είπε σε μένα), ενώ Η μητέρα μου είπε (=η δική μου μητέρα είπε).

δ) Οι μονοσύλλαβες λέξεις, όταν συμπροφέρονται με τους ρηματικούς τύπους μπω, βγω, βρω, 'ρθω σε όλα τα πρόσωπα και τους αριθμούς και προφέρονται emphaticά, π.χ. θά 'ρθω (προφέρουμε δυνατότερα το

θά), θά 'ρθεις, αλλά θα 'ρθεις (προφέρουμε δυνατότερα το 'ρθεις).

3) Όπου ακούγεται δεύτερος τόνος, σημειώνεται, π.χ. πήγαινέ τους.

- Τα διαλυτικά (··) χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν ότι δύο γράμματα που δηλώνουν φωνήεντα διαβάζονται ως δύο φθόγγοι και όχι ως ένας. Σημειώνονται κανονικά πάνω από το ι και το υ, π.χ. παϊδάκι, Μαΐου. Όταν τονίζεται το προηγούμενο φωνήεν, δε σημειώνουμε διαλυτικά, π.χ. νεράιδα.
- Η απόστροφος (') χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι ένα φωνήεν έχει παραλειφθεί στη γραφή λόγω της προφοράς, π.χ. πάρ' αυτά, το 'δεσα.

Ένα άλλο σημάδι που χρησιμοποιείται στη γραφή είναι:

- Η υποδιαστολή (,). Σημειώνεται στην αναφορική ό,τι για να την ξεχωρίσει από τον ειδικό σύνδεσμο ότι, π.χ. Θα κάνει ό,τι θέλει (=οτιδήποτε θέλει). Σημειώνεται επίσης και στους δεκαδικούς αριθμούς, για να ξεχωρίσει τις ακέραιες μονάδες από τις δεκαδικές, π.χ. 12,543.

3.3. Η στίξη-Τα σημεία στίξης

Με τη στίξη δηλώνονται στον γραπτό λόγο –όχι με μεγάλη ακρίβεια– ορισμένα υπερτμηματικά στοιχεία. Η στίξη δηλώνεται στη γραφή με τα σημεία στίξης, που είναι τα εξής: η τελεία (.), η άνω τελεία (·), το κόμμα (,), το ερωτηματικό (;), το θαυμαστικό (!), η διπλή τελεία (:), η παρένθεση (()), τα αποσιωπητικά (...), η παύλα (–), η διπλή παύλα

(– –), τα εισαγωγικά (« ») και το ενωτικό (-).

- **Η τελεία (.) σημειώνεται:**

α) Στο τέλος μιας φράσης που έχει ένα ολοκληρωμένο νόημα. Δηλώνεται στον αναγνώστη ότι στο σημείο αυτό θα πρέπει να σταματήσει λίγο η ανάγνωση, π.χ. Χτύπησε το τηλέφωνο. Κανένας δεν το άκουσε.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Ύστερα από τελεία αρχίζουμε με κεφαλαίο.

β) Στις συντομογραφίες, π.χ. Η κ. Κλαδάκη παρουσίασε το έργο της. Η απόσταση που διένυσα δεν είναι πάνω από 100 μ.

γ) Στους αριθμούς που αποτελούνται από περισσότερα από τρία ψηφία για να χωρίσει τα εκατομμύρια από τις χιλιάδες και τις εκατοντάδες, π.χ. Στις εκλογές συμμετείχαν 7.342.156 ψηφοφόροι.

δ) Για να χωριστεί η ώρα από τα λεπτά, π.χ. Το μάθημα αρχίζει στις 09.15'.

- **Η άνω τελεία (·) σημειώνεται: στο τέλος μιας φράσης, όταν αυτή ακολουθείται από μια άλλη φράση που έχει στενή νοηματική συνάφεια με την προηγούμενη (π.χ. όταν λειτουργεί ως επεξηγήσή της). Δηλώνεται στον αναγνώστη ότι στο σημείο αυτό θα πρέπει να σταματήσει η ανάγνωση λιγότερο από ό,τι στην τελεία και περισσότερο από ό,τι στο κόμμα, π.χ. Η έκπληξή του δεν ήταν μεγάλη· περίμενε τον ερχομό της.**

- Το κόμμα (,) σημειώνεται: μετά από λέξεις, προτάσεις και φράσεις. Δηλώνεται στον αναγνώστη ότι στο σημείο αυτό θα πρέπει να σταματήσει η ανάγνωση λιγότερο από ό,τι στην άνω τελεία, π.χ. Το κόμμα χωρίζει λέξεις, προτάσεις, φράσεις. Πιο συγκεκριμένα:
 - α) Ανάμεσα σε λέξεις και προτάσεις που έχουν την ίδια συντακτική λειτουργία και δε συνδέονται μεταξύ τους, π.χ. Η Ειρήνη πήρε μαζί της τα σεντόνια, τα μαξιλάρια, τις κουρτίνες και τις κουβέρτες.
 - β) Στην κλητική πτώση, π.χ. Ανέβασες, Λευτέρη, το κουτί στον πρώτο όροφο;
 - γ) Στις δευτερεύουσες προτάσεις, για να χωριστούν από τις κύριες, π.χ. Η Ανδρομάχη χάρηκε, γιατί πήρε καλό βαθμό στο διαγώνισμα. Δε σημειώνεται κόμμα στις ειδικές,

βουλευτικές, πλάγιες ερωτηματικές και ενδοιαστικές δευτερεύουσες προτάσεις, όταν έχουν θέση αντικειμένου ή υποκειμένου στο ρήμα της κύριας πρότασης, π.χ. Υποστηρίζει με επιμονή ότι απάντησε σε όλες τις ερωτήσεις. Επίσης δε σημειώνεται κόμμα πριν από τις περιοριστικές (ή προσδιοριστικές) αναφορικές προτάσεις, που εισάγονται συνήθως με το που, καθώς και πριν από τις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις που έχουν θέση υποκειμένου, αντικειμένου, κατηγορουμένου ή εκφράζουν κάποια επιρρηματική σχέση, π.χ. Αυτά που είπε προχθές δεν τα ξαναλέει. Ο Γιάννης πίστεψε όσα του είπα (βλ. στο 3ο κεφάλαιο, ενότητα 5.2, γ). Τέλος δε σημειώνεται κόμμα και πριν από τις τελικές προτάσεις, όταν το νόημά τους συνδέεται στενά με το νόημα της

κύριας πρότασης, π.χ. Έτρεξε για να τον προλάβει.

δ) Στις παρενθετικές φράσεις, όταν έχουν τη θέση παράθεσης ή επεξήγησης, π.χ. Ο νομάρχης μας, ο κ. Γεωργίου, επισκέφθηκε το σχολείο μας. Το έργο του Σεφέρη, κυρίως το δοκιμιακό, αποτελεί παρακαταθήκη για τους νεότερους.

Οι παραπάνω κανόνες αποτελούν τις βασικές αρχές για τη χρήση του κόμματος. Στην πράξη το κόμμα χρησιμοποιείται όπου ο συντάκτης του κειμένου θέλει να δείξει μια μικρή παύση στον λόγο. Στη λογοτεχνία η χρήση του κόμματος παρουσιάζει πολύ μεγάλη ποικιλία.

- Το ερωτηματικό (;) σημειώνεται:

στο τέλος μιας ερωτηματικής φράσης, π.χ. Πώς περνάτε στο βουνό;

- Το θαυμαστικό (!) σημειώνεται:

μετά από τα επιφωνήματα και μετά από φράσεις που εκφράζουν θαυμασμό, έκπληξη και έντονο ευχάριστο ή δυσάρεστο συναίσθημα, π. χ. Αχ! Έγινε η αυλή πολύ ωραία. Τι πλημμύρα κι αυτή! Συχνά, στον δημοσιογραφικό λόγο σημειώνεται ένα θαυμαστικό μέσα σε παρένθεση (!), όταν δηλώνεται θαυμασμός ή έκπληξη για τα λεγόμενα ή γραφόμενα ενός τρίτου προσώπου, π.χ. Ο υπουργός Γεωργίας υποσχέθηκε στους αγρότες παραγραφή όλων των δανείων (!).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Ύστερα από ερωτηματικό ή θαυμαστικό αρχίζουμε με κεφαλαίο γράμμα, εκτός αν η φράση συνεχίζεται, π.χ. Τι κρίμα! Η Στέλλα έφυγε, αλλά Πού πήγες;

**με ρώτησε με αυστηρό ύφος.
Αχ! έκανε με ανακούφιση.**

- **Η διπλή τελεία (:) σημειώνεται:**

α) Μπροστά από ένα παράθεμα που περιέχει τα λόγια κάποιου, όπως ακριβώς τα είπε. Σε αυτήν την περίπτωση το παράθεμα κλείνεται σε εισαγωγικά, π.χ. Μπήκε με ταχύτητα στην αίθουσα και φώναξε: «Θα πάμε εκδρομή».

β) Μπροστά από όρους που απαριθμούνται ή επεξηγούν τα προηγούμενα ή είναι αποτέλεσμα των προηγούμενων, π.χ. Οι νομοί της δυικής Μακεδονίας είναι τέσσερις, οι εξής: των Γρεβενών, της Καστοριάς, της Κοζάνης και της Φλώρινας.

γ) Στο τέλος φράσης που προαναγγέλλει γνωμικό ή παροιμία, π.χ. Να έχεις πάντα στο μυαλό σου την πα-

ροιμία: κάνει το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.

- Η παρένθεση (()) σημειώνεται: για να περιλάβει μια λέξη ή μια φράση που επεξηγεί ή συμπληρώνει τα προηγούμενα και η οποία θα μπορούσε να παραλειφθεί χωρίς να αλλάξει το συνολικό νόημα της περιόδου, π.χ. Οι θεωρητικές επιστήμες (Φιλοσοφία, Θεολογία, Νομική κ.ά.) αντιδιαστέλλονται προς τις θετικές.

- Τα αποσιωπητικά (...) σημειώνονται: για να δηλωθεί παράλειψη λόγου είτε γιατί μπορεί να εννοηθεί εύκολα από τον αναγνώστη είτε γιατί ο γράφων βρίσκεται σε αμηχανία, π.χ. Είχα στην τρίτη τάξη έναν δάσκαλο που συνεχώς επαναλάμβανε την παροιμία: άνθρωπος αγράμματος ... Χρησιμοποιούνται επίσης, μέσα σε αγκύλες ([...]), όταν παραλείπεται

μέρος, πολύ ή λίγο, ενός κειμένου άλλου συγγραφέα ή πηγής που παρατίθεται σε εισαγωγικά. Οι σημειούμενες τελείες είναι πάντα τρεις:

- Η παύλα (–) σημειώνεται:

στον διάλογο για να φανεί η αλλαγή προσώπου, π.χ. – Μη με τρομάζεις με τα λόγια σου. – Δε θέλω να τρομάξεις. Θέλω να σκεφτείς.

- Η διπλή παύλα (– –) σημειώνεται:

για να δηλωθεί ότι η λέξη ή η φράση που βρίσκεται ανάμεσα στις παύλες έχει παρενθετικό νόημα και πρέπει να διαβαστεί σε χαμηλότερο τόνο, π.χ. Ο μαύρος χρυσός -το πετρέλαιο- ακριβαίνει συνεχώς.

- Τα εισαγωγικά (« ») σημειώνονται:

α) Στην αρχή και στο τέλος ενός παραθέματος, στο οποίο περιέχονται τα λόγια κάποιου, όπως ακρι-

βώς τα διατύπωσε, π.χ. Ο πατέρας του τού είπε κοφτά: «Δύναμή σου είναι το μυαλό σου. Κοίταξε να το εκμεταλλευτείς».

β) Σε ειδικούς όρους και επωνυμίες, π.χ. Το αεροδρόμιο «Ελευθέριος Βενιζέλος» είναι από τα μεγαλύτερα της Ευρώπης.

γ) Σε ειδική ή μεταφορική χρήση ορισμένων λέξεων ή φράσεων, π.χ. Η φουρτούνα όλο και θέριευε και οι επιβάτες του οχηματαγωγού έμεναν «ήσυχτοι» στις θέσεις τους (δηλ. ανήσυχτοι).

- Το **ενωτικό (-)** σημειώνεται:

α) Στο τέλος της σειράς, όταν δε χωράει ολόκληρη η λέξη και πρέπει ένα μέρος της να το βάλουμε στην επόμενη σειρά, π.χ. χα-ρά.

β) Ύστερα από τις λέξεις Αγια-, Αϊ-, γερο-, γρια-, θεια-, κυρα-, μαστρο-, μπαρμπα-, παπα-, που πηγαίνουν

μαζί με κύριο όνομα, π.χ. Αγια-Σοφιά, ο παπα-Κώστας.

γ) Ανάμεσα σε δύο λέξεις, όταν πρόκειται για διπλά ονόματα ή επώνυμα ή –συνήθως– παραθετικές σύνθετες λέξεις, π.χ. Άννα-Μαρία, νόμος-πλαίσιο, αλλά και νόμος πλαίσιο.

3.4. Ο συλλαβισμός

Συλλαβισμός ονομάζεται η διαδικασία χωρισμού των λέξεων σε συλλαβές. Η διαδικασία αυτή χρησιμοποιείται στη γραφή για να χωρίσουμε μια λέξη, όταν δε χωράει στη μια σειρά και πρέπει ένα κομμάτι της να μεταφερθεί και στην επόμενη. Η διαδικασία αυτή ακολουθεί τους εξής κανόνες:

α) Όταν ένα σύμφωνο βρίσκεται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, συλλαβί-

ζεται με το δεύτερο φωνήεν, π.χ. ε-πό-με-νος, α-νά-με-σα.

β) Όταν δύο σύμφωνα βρίσκονται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, συλλαβίζονται με το δεύτερο φωνήεν, αν από αυτά τα σύμφωνα αρχίζει ελληνική λέξη. Αν δεν αρχίζει ελληνική λέξη, το πρώτο από τα δύο σύμφωνα πάει με την προηγούμενη συλλαβή και το δεύτερο με την επόμενη, π.χ. έ-κτι-ζε (κτίριο), βι-βλί-ο (βλάβη), αλλά σύμ-φω-να, αρ-χί-ζει.

γ) Όταν τρία ή περισσότερα σύμφωνα βρίσκονται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, συλλαβίζονται με το δεύτερο φωνήεν, αν από τα δύο πρώτα από αυτά αρχίζει ελληνική λέξη. Αν δεν αρχίζει ελληνική λέξη, το πρώτο από τα σύμφωνα πάει με το πρώτο φωνήεν και τα υπόλοιπα με το δεύτερο, π.χ. κά-στρο (στρώμα), ε-χθρι-κός (χθες), αλλά αν-θρω-πιά.

δ) Τα δίψηφα γράμματα, οι δίφθογοι και οι συνδυασμοί αυ και ευ θεωρούνται κατά τον συλλαβισμό ως ένας φθόγγος και γι' αυτό δε χωρίζονται, π.χ. έ-μπο-ρος, έ-ντο-μο, πεί-ρα, κο-ρόι-δο, παι-διά.

ε) Τα όμοια σύμφωνα χωρίζονται, π.χ. συλ-λα-βή, εν-νιά.

στ) Οι σύνθετες λέξεις ακολουθούν όλους τους παραπάνω κανόνες, π.χ. κα-τα-γρά-φω, πα-ρα-μι-λά-ει.

3.5. Οι συντομογραφίες – Η γραφή τους

Συντομογραφίες ονομάζονται οι γραφές ορισμένων λέξεων που χρησιμοποιούνται συχνά στον λόγο και συνηθίζεται να γράφονται συντομευμένες. Στον πίνακα παρατίθενται οι πιο συχνόχρηστες από αυτές.

αγ . = άγι- ος	αι. = αι- ώνας	α.α. = αντ' αυτού
γραμ. = γραμμάριο	δίδα = δεσποινί- δα	δηλ. = δηλα- δή
κ.ο.κ = και ούτω καθεξής	κ. = κύρι- ος, κυρία	κκ. = κύρι- οι, κυρίες
αρ. = α- ριθμός	βλ. = βλέ- πε	λ.χ. = λό- γου χάρη
δρ. = διδά- κτωρ	εκ. = εκα- τοστό	πρβλ. = παράβαλε
κ.ά. = και άλλα	κτλ. = και τα λοιπά	τ.μ. = τετραγωνι- κό μέτρο

μ. = μέτρα	μ.μ. = μετά μεσημ- βρίαν	μ.Χ. = μετά Χρι- στόν	ο.π. = ό- που πα- ρα- πά- νω
π.μ. = προ μεσημ- βρίας	π.χ. = παραδείγ- ματος χάρη	π.Χ. = πρό Χρι- στού	στ. = στί- χος
ΥΓ. = υστερόγρα- φο	φφ. = φύλλα	χλμ. = χιλιό- με- τρο	ώ. = ώ- ρα

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Να παρατηρήσετε τα παρακάτω ζευγάρια λέξεων για να διαπιστώσετε πώς ο τόνος της λέξης διαφοροποιεί τις σημασίες των λέξεων.

νόμος-νομός, δίπλα-διπλά, κρέμα-κρεμά, μίσος-μισός, πότε-ποτέ, μόνος-μονός.

Γι' αυτό λέμε ότι ο τόνος της νέας ελληνικής έχει διαφοροποιητικό ρόλο, διαφοροποιεί δηλαδή σημασιολογικά όμοιες λέξεις.

2. Τα πάθη των φωνημάτων αποτελούν φαινόμενα του προφορικού λόγου που η πραγμάτωσή τους εξαρτάται από διάφορους παράγοντες υφολογικούς,

γραμματικοσυντακτικούς, φωνητικούς κ.ά. Παρατηρήστε τα παρακάτω παραδείγματα.

α) Η κ. Τουράνη πήρε σε όλες τις εξετάσεις εννέα. Δε γίνεται συνίζηση στη λέξη εννέα (εννια), γιατί προφανώς ο ομιλητής θέλει να δώσει έναν επίσημο τόνο.

β) Κάλεσε τον Περικλή, όταν κατέβηκε στην Αθήνα.

Μεταξύ του τον και του Περικλή έχουμε ηχηροποίηση ($v + \pi = \mu\pi$) για λόγους φωνητικούς και ρυθμού ομιλίας.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Πάθη φωνημάτων	Πάθη φωνηέντων	Συνίζηση Συναίρεση Έκθλιψη Αφαίρεση Συγκοπή Αποκοπή Διαφοροποίηση αρχικών φωνηέντων
---------------------------	---------------------------	--

Πάθη φωνημάτων	Πάθη συμφώνων	Αποβολή Αφομοίωση ως προς το σημείο άρθρωσης Αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα
---------------------------	--------------------------	---

Υπερτμηματικά στοιχεία	Τόνος λέξης	Οξύτονη Παροξύτονη Προπαροξύτονη
-----------------------------------	--------------------	---

Υπερτμηματικά στοιχεία	Τόνος φράσης (επιτονισμός)	
-----------------------------------	---------------------------------------	--

Συλλαβή	Είδη λέξεων ως προς τον αριθμό των συλλαβών	Μονοσύλλαβη Δισύλλαβη Τρισύλλαβη Πολυσύλλαβη
----------------	--	---

Συλλαβή	Είδη συλλαβών ως προς τη θέση	Αρχική Λήγουσα Παραλήγουσα Προπαραλήγουσα
----------------	--	--

Σημεία στίξης

Τελεία (.)

Άνω τελεία (´)

Κόμμα (,)

**Ερωτηματικό
(;)**

Θαυμαστικό (!)

**Διπλή τελεία
(:)**

**Παρένθεση
(())**

**Αποσιωπητικά
(...)**

Παύλα (–)

**Διπλή παύλα
(—)**

**Εισαγωγικά
(« »)**

Ενωτικό (-)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

1. ΑΡΘΡΟ

- **Το οριστικό και το αόριστο άρθρο: χρήση και μορφή**

1.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση

Το άρθρο είναι ένα μέρος του λόγου που βρίσκεται πριν από ουσιαστικό και του προσδίδει τη σημασία του οριστικού ή του μη οριστικού, δηλαδή του συγκεκριμένου ή του μη συγκεκριμένου, π.χ. Οι λεωφόροι της πόλης μας. Ένα λιβάδι δίπλα από το ποτάμι. Μερικές φορές

βρίσκεται και πριν από άλλα μέρη του λόγου, τα οποία όμως λειτουργούν ως ουσιαστικά, π.χ. Ακούει τα ίδια και τα ίδια.

Η νέα ελληνική διαθέτει δύο άρθρα, ένα οριστικό και ένα αόριστο. Με το οριστικό άρθρο είτε γίνεται λόγος για κάτι (πρόσωπο, ζώο, πράγμα, έννοια) που είναι γνωστό ή αναγνωρίσιμο από τα άτομα που συμμετέχουν στην επικοινωνία είτε γίνεται αναφορά σε στοιχείο αντιπροσωπευτικό ενός συνόλου, π.χ. Μην αγγίζεις τον τοίχο. Το ελάφι είναι υπερήφανο ζώο. Με το αόριστο άρθρο γίνεται λόγος για κάτι (πρόσωπο, ζώο, πράγμα, έννοια) που δεν είναι γνωστό ή αναγνωρίσιμο από τα άτομα που συμμετέχουν στην επικοινωνία, π.χ. Προχθές συνάντησα έναν παλιό μου φίλο. Η απουσία επίσης του οριστικού άρθ-

θρου στον πληθυντικό αριθμό προσδίδει έναν παρόμοιο αοριστο-λογικό χαρακτήρα στο ουσιάστικό, π.χ. Ήρθαν τουρίστες στην πόλη μας.

1.2. Μορφολογία

Κλίση – Παρατηρήσεις

α. Το οριστικό άρθρο

Ενικός αριθμός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέ-τερο
Ονομαστική	ο	η	το
Γενική	του	της	του
Αιτιατική	τον	τη(ν)	το

Πληθυντικός αριθμός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέ-τερο
Ονομαστική	οι	οι	τα
Γενική	των	των	των
Αιτιατική	τους	τις	τα

- Το οριστικό άρθρο κανονικά δεν έχει κλητική. Σπανιότερα –όταν κάποιος καλεί ένα οικείο πρόσωπο από μακριά, σε πολύ τυπικό ύφος, στη λογοτεχνία ή ακόμη και σε καθημερινό οικείο ύφος, με σκοπό περιπαικτικό ή για λόγους θαυμασμού– χρησιμοποιείται η αρχαιοελληνική κλητική ω,

π.χ. Ω πατέρα! Ω ύψος δυσθεώρητο! Στον καθημερινό προφορικό λόγο χρησιμοποιείται και το ε, π.χ. Ε Σπύρο.

- Η πρόθεση σε, όταν ακολουθείται από το οριστικό άρθρο, συγχωνεύεται με αυτό σε μια λέξη, δηλαδή σε + τον = στον, σε + του = στου, σε + της = στης, σε + των = στων, σε + τις = στις κτλ. Το φαινόμενο παρουσιάζεται στη γενική και αιτιατική και των δύο αριθμών, π.χ. Πήγε στη Θήβα και έφαγε στου Παπαδόπουλου (εννοείται στο σπίτι ή στο εστιατόριο του Παπαδόπουλου).

β. Το αόριστο άρθρο

Ενικός αριθμός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέ-τερο
Ονομαστική	ένας	μία/μία	ένα
Γενική	ενός	μιας/μιάς	ενός
Αιτιατική	έναν	μία(ν)/μία(ν)	ένα

- Το αόριστο άρθρο δεν έχει κλητική.
- Παρουσιάζει ίδιους μορφολογικούς τύπους με το αριθμητικό επίθετο ένας, μία/μία, ένα. Διακρίνονται μόνο από τη σημασία τους μέσα στον λόγο. Με το αριθ-

μητικό δηλώνεται ποσότητα, ενώ με το άρθρο το μη συγκεκριμένο, π.χ. Η Ιωάννα έχει ένα παιδί (αριθμητικό). Ο μικρός Αλέξης ήταν ένα πολύ ζωηρό παιδί (άρθρο).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Για το τελικό ν της αιτιατικής ενικού του αρσενικού γένους του οριστικού και του αόριστου άρθρου (τον, έναν) και του θηλυκού γένους του οριστικού άρθρου τη(ν), βλ. στο κεφάλαιο Φωνολογία.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

Η μορφολογία του οριστικού και του αόριστου άρθρου δεν παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Ωστόσο σε ορισμένα παλιά αλλά και σε σύγχρονα κείμενα, καθώς και στον καθημερινό προφορικό λόγο διαλεκτόφωνων κατά κανόνα ομιλητών της νέας ελληνικής παρουσιάζονται κάποιες μορφολογικές αποκλίσεις από τη συνηθισμένη χρήση (νόρμα). Αυτές συμβαίνουν συνήθως στην αιτιατική του πληθυντικού του θηλυκού γένους του οριστικού άρθρου, αλλά και στην ονομαστική του ενικού του αρσενι-

κού. Παρατηρήστε τις αποκλίσεις αυτές στα παρακάτω αποσπάσματα από αυθεντικό λόγο διαφόρων κειμενικών ειδών.

α) Γιατί οι δυο μας ύπατοι κ' οι πραίτορες εβγήκαν σήμερα με **ΤΕΣ** κόκκινες, **ΤΕΣ** κεντημένες τόγες.

(Κ. Καβάφης, «Περιμένοντας τους βαρβάρους»)

β) Συ τες δυνάμές σου σπρώχνεις και αγκαλά δεν είν' πολλές.

(Δ. Σολωμός, «Ύμνος εις την ελευθερίαν», στροφή 129)

γ) Ιψές **υ** Γιώργους είδι ένα κακό ύνουρου. Έπισι **υ** δέντρους (=δρυς) κι τουν χτύπσι **στου** κιφάλι.

(Από ομιλητή διαλεκτόφωνο, θεσσαλικής καταγωγής)

2. ΤΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

- **Χρήση, λειτουργία και μορφή**
- **Κλίση των αρσενικών, θηλυκών και ουδετέρων**
- **Άκλιτα και διπλόκλιτα ουσιαστικά**

2.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη

Το ουσιαστικό είναι ένα μέρος του λόγου που αναφέρεται κατά κανόνα σε πρόσωπα, ζώα, πράγματα, τόπους και σε έννοιες που δηλώνουν ιδιότητα, ενέργεια και κατάσταση, π.χ. ο άνθρωπος, η αλεπού, η καλοσύ-

νη. Αποτελεί τον πυρήνα μιας ονοματικής φράσης, ενώ η θέση του μέσα σε αυτήν ή και μέσα στην πρόταση εξαρτάται τόσο από τη συντακτική λειτουργία που επιτελεί όσο και από το ύφος που χρησιμοποιεί ο ομιλητής. Το ουσιαστικό συμπληρώνει κατά κάποιον τρόπο σε μια πρόταση το ρήμα είτε ως υποκείμενο ή ως αντικείμενο είτε γενικότερα ως προσδιορισμός. Τα ουσιαστικά ανάλογα με το τι δηλώνουν διακρίνονται:

α) Σε κύρια: όσα δηλώνουν ορισμένο πρόσωπο ή ζώο, π.χ. ο Στάθης, ο Αζόρ. Ως κύρια χρησιμοποιούνται και τα ονόματα των ημερών της εβδομάδας, των μηνών, των εορτών, των πλοίων, των λογοτεχνικών

έργων, των έργων τέχνης κ.ά., π.χ. Τετάρτη, Ιούνιος, Ναυτίλος.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Το αρχικό γράμμα των κύριων ονομάτων γράφεται με κεφαλαίο. Με κεφαλαίο γράφεται επίσης και το αρχικό γράμμα των εθνικών ονομάτων (π.χ. Σουηδός), των τιμητικών τίτλων (π.χ. Σεβασμιότατος), η λέξη Θεός και σχετικές επωνυμίες (Κύριος, Παναγία, Εσταυρωμένος κτλ.), των εκκλησιαστικών θεσμών (π.χ. Ιερά Σύνοδος), των ναών (π.χ. Άγιος Γεώργιος), των εφημερίδων (π.χ. Είδηση), των περιοδικών (π.χ. Αίολος), των πόλεων και των κρα-

τών (π.χ. Τρίπολη, Αλβανία), των οδών (π.χ. οδός Βενιζέλου), των πλατειών (π.χ. πλατεία Συντάγματος), των νομών (π.χ. νομός Ροδόπης), των τοποθεσιών (π.χ. Λιβάδια), των ποταμών (π.χ. Πηνειός), των βουνών (π.χ. Όλυμπος), των λιμνών (π.χ. Μικρή Βόλβη), των ιστορικών όρων (π.χ. Αναγέννηση), των επιστημών ως επίσημων όρων (π.χ. Φιλοσοφία), των επιστημονικών, διοικητικών, εκπαιδευτικών, πολιτικών ιδρυμάτων, οργανισμών και φορέων (π.χ. Ακαδημία Αθηνών, Ευρωπαϊκή Ένωση, Β΄ Λύκειο Βόλου, Υπουργείο Οικονομικών), θεσμικά κατοχυρωμένων αθλητικών αγώνων (π.χ. Ολυμπιακοί Αγώνες) και των ουράνιων σωμάτων (π.χ. Ήλιος, Γη).

Η χρήση του αρχικού κεφαλαίου ή πεζού γράμματος δεν υπόκειται σε απόλυτους κανόνες. Εξαρτάται και από παράγοντες που σχετίζονται με τα συμφραζόμενα αλλά και τη χρήση που γίνεται στα έντυπα ευρείας κυκλοφορίας.

β) Σε κοινά: όσα δηλώνουν όλα τα πρόσωπα, ζώα ή πράγματα που ανήκουν στο ίδιο είδος ή που δηλώνουν κάποια κατάσταση ή ιδιότητα, π.χ. δρόμος, άνδρας, γάτα, ζωή, ελευθερία.

γ) Σε περιληπτικά: όσα δηλώνουν σύνολα προσώπων ή ζώων ή πραγμάτων, π.χ. κόσμος, κοπάδι.

δ) Σε συγκεκριμένα: όσα κοινά ονόματα δηλώνουν πρόσωπα, ζώα ή πράγματα που είναι αντιληπτά από τις αισθήσεις, π.χ. το δέντρο, το βιβλίο.

ε) Σε αφηρημένα: όσα κοινά ονόματα δηλώνουν ενέργεια, ιδιότητα ή κατάσταση και γενικά αναφέρονται σε όντα που τα αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος μόνο με τη σκέψη του, π.χ. η ειρήνη, η χαρά.

Πολλά από τα κοινά ονόματα είναι στον λόγο άλλοτε συγκεκριμένα και άλλοτε αφηρημένα, π.χ. Το πλαίσιο που περιβάλλει τον πίνακα είναι βαμμένο πράσινο (συγκεκριμένο). Ο Στεφάνου έχει ένα ευρύ πλαίσιο Σχέσεων (αφηρημένο).

2.2. Γένος – Αριθμός

Κάθε ουσιαστικό ανήκει σε ένα γένος. Τα γένη στα οποία μπορούν να ανήκουν τα ουσιαστικά είναι τρία: το αρσενικό, το θηλυκό και το ουδέτερο. Τα γένη των ουσιαστικών δε συνδέονται απαραίτητα με το φυσικό γένος ούτε και με άλλα σημασιολογικά χαρακτηριστικά. Υφίστανται όμως στα νέα ελληνικά ορισμένες τάσεις που συσχετίζουν το γένος με ορισμένα σημασιολογικά χαρακτηριστικά. Οι κυριότερες από αυτές τις τάσεις είναι οι εξής:

α) Τα ουσιαστικά που δηλώνουν ανθρώπινα όντα συνήθως ανήκουν στο φύλο του προσώπου στο οποίο αναφέρονται, π.χ. άντρας, γυναίκα, αλλά αγόρι, κορίτσι (ουδ.).

β) Τα περισσότερα ουσιαστικά που δηλώνουν ζώα έχουν μόνο μία

λέξη για όλα τα γένη, π.χ. το ελάφι, ο βόας. Σε αυτές τις περιπτώσεις το φύλο του ζώου δηλώνεται είτε με την προσθήκη των επιθέτων αρσενικός-ή-ό και θηλυκός-ή-ό αντίστοιχα είτε, συνήθως στον προφορικό λόγο, με καταληκτικό μόρφημα που δηλώνει το γένος του ζώου, π.χ. η αρσενική αλεπού, η ελεφαντίνα.

Τα ουσιαστικά έχουν κανονικά δύο αριθμούς, τον ενικό και τον πληθυντικό. Υπάρχουν όμως ουσιαστικά που εμφανίζονται μόνο στον ενικό ή μόνο στον πληθυντικό αριθμό, χωρίς και αυτό να είναι πάντοτε απόλυτο.

Οι κατηγορίες των ουσιαστικών που συνηθίζονται στον ενικό αριθμό είναι:

α) Ουσιαστικά που δηλώνουν έννοιες οι οποίες δεν είναι δυνατό να

αριθμηθούν, π.χ. το χάος, η κούραση.

β) Ουσιαστικά που δηλώνουν έννοιες οι οποίες σχετίζονται με τις επιστήμες και τις τέχνες, π.χ. η Γεωγραφία, η Κοινωνιολογία, η γλυπτική.

γ) Ουσιαστικά που δηλώνουν οντότητες οι οποίες είναι μοναδικές, π.χ. το Βυζάντιο, ο Θανάσης ο Καλογήρου.

δ) Ουσιαστικά που δηλώνουν σύνολα προσώπων ή πραγμάτων (ανήκουν στα περιληπτικά ουσιαστικά), π.χ. η εργασία, ο όχλος.

ε) Ουσιαστικά που δηλώνουν γιορτές και τοπωνύμια, π.χ. η Ανάληψη, ο Ορχομενός, αλλά τα Χριστούγεννα, τα Τρίκαλα.

Ορισμένα ονόματα που ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες εμφανίζονται στον λόγο και στον πληθυντικό είτε λόγω της σημασίας που

θέλει να προσδώσει ο ομιλητής είτε λόγω του ύφους, π.χ. οι Γιάννηδες (όταν γίνεται λόγος για πολλούς με το ίδιο όνομα), Καθαρές Δευτέρες (στη φράση 'Όλες τις Καθαρές Δευτέρες εργάζομαι).

Οι κατηγορίες των ουσιαστικών που συνηθίζονται στον πληθυντικό αριθμό είναι:

α) Ουσιαστικά που δηλώνουν γλώσσα, π.χ. βουλγαρικά, ισπανικά.

β) Ουσιαστικά που δηλώνουν διπλά αντικείμενα, π.χ. γυαλιά.

γ) Ουσιαστικά που δηλώνουν χρήματα ως αμοιβή για εργασία κ.ά., π.χ. ρέστα, εύρετρα.

δ) Ορισμένα ουσιαστικά που δηλώνουν γιορτές, π.χ. Χριστούγεννα, Φώτα.

ε) Ορισμένα ουσιαστικά που δηλώνουν τοπωνύμια, π.χ. Σέρρες, Γιάννενα.

Τέλος, πολλά κοινά ονόματα, λαϊκής συνήθως προέλευσης, εμφανίζονται μόνο στον πληθυντικό, όπως: βαφτίσια, εγκαίνια, κάλαντα, σωθικά, τρεχάματα, χαιρετίσματα κ. ά.

Τα ουσιαστικά ταξινομούνται ως προς τα συστήματα των καταλήξεων που παρουσιάζουν σε τρεις κατηγορίες, τις κλίσεις, οι οποίες συμπίπτουν με τα τρία διαφορετικά γένη. Έτσι, έχουμε την κλίση των αρσενικών, την κλίση των θηλυκών και την κλίση των ουδετέρων.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Πολλά ουσιαστικά είναι άλλοτε κύρια και άλλοτε κοινά. Η διαφορά μεταξύ τους βρίσκεται στη σημασία. Στη γραφή η διαφορά τους δηλώνεται με το αρχικό γράμμα. Τα κύρια γράφονται με κεφαλαίο, ενώ τα κοινά με πεζό. Παρατηρήστε τα παρακάτω ζευγάρια των φράσεων:

1α. Η **ομόνοια αποτελεί μια αρετή των μυαλωμένων ανθρώπων.**

1β. Κάθε φορά που κερδίζει μια ελληνική ομάδα, η **Ομόνοια γεμίζει από φιλάθλους.**

2α. Μπήκε στο σπίτι και άναψε όλα τα **φώτα.**

2β. Τα **Φώτα** γιορτάζονται στις 6 Ιανουαρίου.

Στα 1α και 2α οι λέξεις **ομόνοια** και **φώτα** είναι κοινά ονόματα, ενώ στα 1β και 2β οι αντίστοιχες λέξεις είναι κύρια ονόματα.

2. Πολλά από τα ουσιαστικά είναι άλλοτε συγκεκριμένα και άλλοτε αφηρημένα. Η διαφορά μεταξύ τους βρίσκεται στη σημασία.

Παρατηρήστε τα παρακάτω ζευγάρια φράσεων:

1α. Το **πρόσωπο** της Βαγγελιώς έλαμπε από χαρά.

1β. Μετά από όσα έκανε δεν είχε **πρόσωπο** στην κοινωνία.

2α. Τα παιδιά της Α' τάξης ζωγράφισαν 3 **κύκλους**.

2β. Ο Ζωγραφάκης ανήκει στον **κύκλο** των διανοούμενων της πόλης.

Στα 1α και 2α τα ουσιαστικά **πρόσωπο** και **κύκλος** είναι συγκεκριμένα, ενώ στα 1β και 2β τα αντίστοιχα ουσιαστικά είναι αφηρημένα.

3. Το φυσικό γένος δε συμπίπτει πάντα με το γραμματικό γένος.

Αυτή η έλλειψη σύμπτωσης παρατηρείται πολύ έντονα στις ονομασίες ζώων.

Παρατήρησε τις παρακάτω ονομασίες ζώων.

Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
(η αρσενική αλεπού)	η αλεπού	—
(ο γάτος)	η γάτα	το γατί

(ο αρκούδος / η αρσενική αρκούδα)	η αρκούδα	το αρκουδάκι
(το αρσενικό λιοντάρι)	(η λιονταρίνα / το θηλυκό λιοντάρι)	το λιοντάρι

Οι λέξεις που δε βρίσκονται μέσα σε παρένθεση είναι αυτές που χρησιμοποιούνται και για τα δύο γένη των ζώων. Όταν θέλουμε να διακρίνουμε το γένος, χρησιμοποιούμε τις λέξεις που βρίσκονται μέσα στην παρένθεση.

2.3. Μορφολογία

Τα ουσιαστικά διακρίνονται σε σχέση με τον αριθμό των συλλαβών σε ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα. Ισοσύλλαβα είναι όσα έχουν τον ίδιο αριθμό συλλαβών σε όλες τις πτώσεις του ενικού και του πληθυντικού, ενώ ανισοσύλλαβα όσα δεν έχουν τον ίδιο αριθμό συλλαβών σε όλες τις πτώσεις. Σύμφωνα με ορισμένες αναλύσεις, τα ουσιαστικά κατατάσσονται σε δικατάληκτα, όταν έχουν δύο καταλήξεις στον ενικό και δύο στον πληθυντικό, και σε τρικατάληκτα, όταν έχουν τρεις καταλήξεις σε κάθε αριθμό. Τα ουσιαστικά διακρίνονται ακόμη σε οξύτονα (όσα τονίζονται στη λήγουσα), παροξύτονα (όσα τονίζονται στην παραλήγουσα) και προπαροξύτονα

(όσα τονίζονται στην προπαραλήγουσα).

Κλίση – Παρατηρήσεις

α. Κλίση αρσενικών

Ουσιαστικά σε -ας (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός		
Ονομ.	ο	πατέρας
Γεν.	του	πατέρα
Αιτ.	τον	πατέρα
Κλητ.		πατέρα
Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	οι	πατέρες
Γεν.	των	πατέρων
Αιτ.	τους	πατέρες
Κλητ.		πατέρες

Ενικός αριθμός			
Ονομ.	ο	μήνας	κήρυκας
Γεν.	του	μήνα	κήρυκα
Αιτ.	τον	μήνα	κήρυκα
Κλητ.		μήνα	κήρυκα
Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	οι	μήνες	κήρυκες
Γεν.	των	μηνών	κηρύκων
Αιτ.	τους	μήνες	κήρυκες
Κλητ.		μήνες	κήρυκες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες: σε όσα στη γενική πληθυντικού τονίζονται στην παραλήγουσα και σε όσα τονίζονται στη λήγουσα. Στην πρώτη υποκατηγορία ανήκουν όλα τα ουσιαστικά που έχουν κατάληξη -ας, ε-

- κτός από τα δισύλλαβα, ενώ στη δεύτερη όλα τα δισύλλαβα σε -ας και όσα λήγουν σε -ίας και -ίστας.
- Σύμφωνα με το πατέρας κλίνονται τα ουσιαστικά αγώνας, αιώνας, κανόνας, χαρακτήρας, χειμώνας κ.ά.
 - Σύμφωνα με το μήνας κλίνονται τα ουσιαστικά λοχίας, επαγγελματίας κ.ά.
 - Σύμφωνα με το κήρυκας κλίνονται τα ουσιαστικά άξονας, γείτονας, ελέφαντας, λέκτορας, πρόσφυγας, ρήτορας, φύλακας κ.ά.

➤ **Μορφολογική ποικιλία**

- Ορισμένα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας παρουσιάζουν, σε περιπτώσεις τυπικού ή χιουμοριστικού ύφους, στη γενική του ενι-

κού και κατάληξη -ος, π.χ. πρίγκιπος, μηνός, κηδεμόνος, μάρτυρος σε φράσεις όπως: Μένει στην (οδό) Πρίγκιπος Νικολάου. Το συμβάν έγινε παρουσία μάρτυρος.

- Πολύ λίγα προπαροξύτονα ουσιαστικά παρουσιάζουν, κυρίως σε οικείο ύφος και κατά κανόνα στον προφορικό λόγο, στην ονομαστική και στην αιτιατική του πληθυντικού μορφολογικούς τύπους με καταλήξεις σε -οι και -ους αντίστοιχα, με παράλληλη μετακίνηση του τόνου στην παραλήγουσα (π.χ. οι γειτόνοι, τους γειτόνους, οι μαστόροι, τους μαστόρους), σε φράσεις όπως: Έχω πέντε έξι καλούς γειτόνους και πορεύομαι στη ζωή.

Ουσιαστικά σε -ης (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός				Πληθυντικός αριθμός
Ονομ.	ο	μαθητής	οι	μαθητές
Γεν.	του	μαθητή	των	μαθητών
Αιτ.	τον	μαθητή	τους	μαθητές
Κλητ.		μαθητή		μαθητές

Ενικός αριθμός				Πληθυντικός αριθμός
Ονομ.	ο	επιβάτης	οι	επιβάτες
Γεν.	του	επιβάτη	των	επιβατών
Αιτ.	τον	επιβάτη	τους	επιβάτες
Κλητ.		επιβάτη		επιβάτες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα και παροξύτονα.
- Όλα τονίζονται στη γενική πληθυντικού στη λήγουσα.
- Ορισμένα ουσιαστικά σε -ης που δηλώνουν επάγγελμα σχηματίζουν, σε ύφος κατά κανόνα οικείο, και θηλυκό ουσιαστικό σε -ισσα και σε -ίνα, π.χ. η γυμνασιάρχης και η γυμνασιάρχισσα, η βουλευτής και η βουλευτίνα.
- Σύμφωνα με το μαθητής κλίνονται τα ουσιαστικά βουλευτής, σπουδαστής κ.ά.
- Σύμφωνα με το επιβάτης κλίνονται τα ουσιαστικά βιβλιοπώλης, στρατιώτης κ.ά.

➤ **Μορφολογική ποικιλία**

- **Ορισμένα οξύτονα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας που δηλώνουν κατά κανόνα επαγγέλματα και δημόσια λειτουργήματα παρουσιάζουν στην κλητική του ενικού αριθμού, συνήθως μετά το κύριε και σπανιότερα χωρίς αυτό, την κατάληξη -ά, π.χ. κύριε δικαστά, κύριε διευθυντά (αντί κύριε δικαστή, κύριε διευθυντή, που χρησιμοποιούνται τις περισσότερες φορές σε πολύ οικείο ή και σε περιπαικτικό ύφος). Στον καθημερινό λόγο και κατά κανόνα σε χιουμοριστικό ή ειρωνικό ύφος ο τύπος αυτός επεκτείνεται και σε λέξεις που δηλώνουν απλώς ιδιότητες, π.χ. κύριε σπουδαστά, κύριε στρατιώτα.**

- Ορισμένα παροξύτονα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας, σε ύφος κατά κανόνα οικείο ή χιουμοριστικό, παρουσιάζουν σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού μία συλλαβή παραπάνω με κατάληξη -άδες ή και -ηδες, π.χ. δεσπότες, δεσπότηδες και δεσποτάδες, ράφτες, ράφτηδες και ραφτάδες.

Ουσιαστικά σε -ος (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός				
Ονομ.	ο	βαθμός	δρόμος	ανήφορος
Γεν.	του	βαθμού	δρόμου	ανηφόρου
Αιτ.	τον	βαθμό	δρόμο	ανήφορο
Κλητ.		βαθμέ	δρόμε	ανήφορε

Πληθυντικός αριθμός				
Ονομ.	οι	βαθμοί	δρόμοι	ανήφοροι
Γεν.	των	βαθμών	δρόμων	ανήφορων
Αιτ.	τους	βαθμούς	δρόμους	ανήφορους
Κλητ.		βαθμοί	δρόμοι	ανήφοροι

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Τα οξύτονα και παροξύτονα τονίζονται σε όλες τις πτώσεις στην ίδια συλλαβή. Από τα προπαροξύτονα σε άλλα παραμένει ο τόνος στην ίδια θέση, ενώ σε άλλα μετακινείται στην παραλήγουσα, π.χ.

ο ανήφορος, του ανήφορου, ενώ ο άνεμος, του ανέμου.

- Σύμφωνα με το βαθμός κλίνονται τα γιατρός, θεός, λαός, σεισμός κ.ά.
- Σύμφωνα με το δρόμος κλίνονται τα γάμος, ήλιος, νόμος, τόπος, χώρος κ.ά.
- Σύμφωνα με το ανήφορος κλίνονται τα άνεμος, δήμαρχος, αντίλαλος, κατήφορος, χωματόδρομος κ.ά.

➤ **Μορφολογική ποικιλία**

- Ορισμένα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας σχηματίζουν την κλητική του ενικού με κατάληξη -ο αντί -ε, π.χ. Γιώργο, Πέτρο. Στα ουσιαστικά αυτά ανήκουν: α) ορισμένα παροξύτονα βαφτιστικά

ονόματα και επώνυμα, καθώς και κοινά ουσιαστικά, π.χ. Μάρκο, Χρίστο, Παύλο (αλλά και Παύλε σε οικείο ύφος), Πετράκο, Σαραντάκο, γέρο, διάκο, καπετάνιο (αλλά και καπετάνιε), λούστρο (αλλά και λούστρε), β) τα υποκοριστικά σε -άκος, π.χ. φιλαράκο, γ) μερικά οξύτονα χαϊδευτικά, π.χ. Μανολιό, Δημητρό.

- Η γενική πληθυντικού του ουσιαστικού χρόνος, όταν χρησιμοποιείται για να δηλώσει ορισμένη ηλικία, παρουσιάζει συνήθως τον τύπο χρονών και, σε λαϊκότερο ύφος, χρονώ, π.χ. Πόσω(ν) χρονών είναι; Είναι 15 χρονώ. Τα προπαροξύτονα ουσιαστικά σε -ος παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία στον τονισμό ορισμένων πτώσεων και των δύο αριθμών. Πιο συγκεκριμένα: α) Στη

γενική ενικού διατηρούν τον τόνο στην προπαραλήγουσα οι πολυσύλλαβες λέξεις, οι λαϊκές λέξεις, πολλά από τα βαφτιστικά ονόματα και τα επώνυμα, όταν χρησιμοποιούνται σε οικείο και ουδέτερο ύφος, π.χ. του αντίκτυπου, του γάιδαρου, του Χρυσόστομου, του Παπαδόπουλου. Τα ίδια ουσιαστικά, όταν χρησιμοποιούνται σε τυπικό ύφος, μετακινούν τον τόνο στην παραλήγουσα, π.χ. του αντικτύπου, του Θεοδώρου, του Παπαδοπούλου.

β) Στην ονομαστική και κλητική πληθυντικού ορισμένα ουσιαστικά, σε πολύ λαϊκό ύφος, μετακινούν τον τόνο στην παραλήγουσα, π.χ. Οι δασκάλοι, οι πολέμοι

γ) Στη γενική και αιτιατική πληθυντικού η μετακίνηση του τόνου γίνεται, ανάλογα με το ύφος μέ-

σα στο οποίο εντάσσεται το ουσιαστικό, στην προπαραλήγουσα σε οικείο ύφος, ενώ στην παραλήγουσα σε τυπικό ύφος, π.χ. Ο πρωθυπουργός κάλεσε όλους τους δημάρχους της Μακεδονίας, αλλά Ποιος λογαριάζει πια τους δήμαρχους;

Ουσιαστικά σε -ας (ανισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός				
Ονομ.	ο	ψαράς	ρήγας	τσέλιγκας
Γεν.	του	ψαρά	ρήγα	τσέλιγκα
Αιτιατ.	τον	ψαρά	ρήγα	τσέλιγκα
Κλητ.		ψαρά	ρήγα	τσέλιγκα

Πληθυντικός αριθμός				
Ονομ.	ο	ψαράδες	ρηγάδες	τσελιγκάδες
Γεν.	του	ψαράδων	ρηγάδων	τσελιγκάδων
Αιτιατ.	τον	ψαράδες	ρηγάδες	τσελιγκάδες
Κλητ.		ψαράδες	ρηγάδες	τσελιγκάδες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού τονίζονται στην παραλήγουσα.
- Το ουσιαστικό αέρας, καθώς και τα παροξύτονα ουσιαστικά σε -άκιας (τυχεράκιας, κορτάκιας, τσαντά-

κίας κ.ά.), σχηματίζουν τον πληθυντικό με κατάληξη -ηδες, π.χ. αέρηδες, τυχεράκηδες.

- Σύμφωνα με το ψαράς κλίνονται τα αμαξάς, βοριάς, καστανάς, Πειραιάς κ.ά.
- Σύμφωνα με το ρήγας κλίνονται τα κάλφας, μπάρμπας κ.ά.
- Σύμφωνα με το τσέλιγκας κλίνονται τα μέρμηγκας, γυμνοσάλιαγκας κ.ά.

Ουσιαστικά σε -ης (ανισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός			
Ονομ.	ο	καφετζής	βαρκάρης
Γεν.	του	καφετζή	βαρκάρη
Αιτιατ.	τον	καφετζή	βαρκάρη
Κλητ.		καφετζή	βαρκάρη
Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	οι	καφετζήδες	βαρκάρηδες
Γεν.	των	καφετζήδων	βαρκάρηδων
Αιτιατ.	τους	καφετζήδες	βαρκάρηδες
Κλητ.		καφετζήδες	βαρκάρηδες

Ενικός αριθμός		
Ονομ.	ο	φούρναρης
Γεν.	του	φούρναρη
Αιτιατ.	τον	φούρναρη
Κλητ.		φούρναρη
Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	οι	φουρνάρηδες
Γεν.	των	φουρνάρηδων
Αιτιατ.	τους	φουρνάρηδες
Κλητ.		φουρνάρηδες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα. Τα παροξύτονα και προπαροξύτονα σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού τονίζονται στην προπαραλήγουσα, ενώ τα οξύτονα στην παραλήγουσα.

- Σύμφωνα με το καφετζής κλίνονται τα βιολιτζής, γεμιτζής, μπετατζής, παλιατζής, ταξιτζής, χατζής κ.ά.
- Σύμφωνα με το βαρκάρης κλίνονται τα μανάβης, ναζιάρης, νοικοκύρης, ταβερνιάρης, φακίρης κ.ά.
- Σύμφωνα με το φούρναρης κλίνεται το κοτζάμπασης κ.ά.

➤ **Μορφολογική ποικιλία**

- Ορισμένα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας παρουσιάζουν στον πληθυντικό και έναν τύπο πιο λαϊκό σε -αίοι, -αίων, -αίους, -αίοι, π.χ. νοικοκύρης – νοικοκυραίοι, Αρμένης- Αρμεναίοι. Οι τύποι αυτοί χρησιμοποιούνται συχνά και στη λογοτεχνία.

Ουσιαστικά σε -ης με διπλό πληθυντικό

Ενικός αριθμός		
Ονομ.	ο	αφέντης
Γεν.	του	αφέντη
Αιτιατ.	τον	αφέντη
Κλητ.		αφέντη

Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	οι	αφέντες / αφεντάδες
Γεν.	των	αφεντάδων
Αιτιατ.	τους	αφέντες / αφεντάδες
Κλητ.		αφέντες / αφεντάδες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα και παροξύτονα.

- Σύμφωνα με το αφέντης κλίνονται τα δουλευτής, τραγουδιστής κ.ά.
- Η γενική πληθυντικού σε -ων δεν είναι εύχρηστη για πολλά ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας.
- Ο πληθυντικός σε -άδες χρησιμοποιείται σε οικείο και λαϊκό ύφος.

Ουσιαστικά σε -ές και -ούς (ανισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός			
Ονομ.	ο	καφές	παππούς
Γεν.	του	καφέ	παππού
Αιτιατ.	τον	καφέ	παππού
Κλητ.		καφέ	παππού

Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	οι	καφέδες	παππού- δες
Γεν.	των	καφέδων	παππού- δων
Αιτιατ.	τους	καφέδες	παππού- δες
Κλητ.		καφέδες	παππού- δες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι όλα οξύτονα.
- Σύμφωνα με το καφές κλίνονται τα καναπές, πουρές, λεκές, πανσές κ.ά.
- Σύμφωνα με το παππούς κλίνονται τα Ιησούς, νους, ρους (μόνο στον ενικό).

Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός	
Ονομ.	ο	κουρέ- ας	οι	κουρείς
Γεν.	του	κουρέα	των	κουρέ- ων
Αιτιατ.	τον	κουρέα	τους	κουρείς
Κλητ.		κουρέα		κουρείς

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι όλα παροξύτονα.
- Σύμφωνα με το κουρέας κλίνονται τα αμφορέας, βαφέας, διανομέας, τομέας κ.ά.

➤ **Ανώμαλα ουσιαστικά**

Αρσενικά ουσιαστικά τα οποία δεν ακολουθούν κανένα πρότυπο από τα παραπάνω στην κλίση είναι τα

ουσιαστικά μυς, πρέσβης και πρύτανης.

Ενικός αριθμός				
Ονομ.	ο	μυς	πρέσβης	πρύτανης
Γεν.	του	μυός	πρέσβη	πρύτανη
Αιτιατ.	τον	μυ	πρέσβη	πρύτανη
Κλητ.		μυ	πρέσβη	πρύτανη
Πληθυντικός αριθμός				
Ονομ.	οι	μυς/μύες	πρέσβεις	πρυτάνεις
Γεν.	των	μυών	πρέσβεων	πρυτάνεων
Αιτιατ.	τους	μυς/μύες	πρέσβεις	πρυτάνεις
Κλητ.		μυς/μύες	πρέσβεις	πρυτάνεις

β. Κλίση θηλυκών

Ουσιαστικά σε -α (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός			
Ονομ.	η	σπηλιά	εικόνα
Γεν.	της	σπηλιάς	εικόνας
Αιτιατ.	την	σπηλιά	εικόνα
Κλητ.		σπηλιά	εικόνα
Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	οι	σπηλιές	εικόνες
Γεν.	των	σπηλιών	εικόνων
Αιτιατ.	τις	σπηλιές	εικόνες
Κλητ.		σπηλιές	εικόνες

Ενικός αριθμός		
Ονομ.	η	αίθουσα
Γεν.	της	αίθουσας
Αιτιατ.	την	αίθουσα
Κλητ.		αίθουσα

Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	οι	αἴθουσες
Γεν.	των	αιθουσών
Αιτιατ.	τις	αἴθουσες
Κλητ.		αἴθουσες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες: σε όσα στη γενική πληθυντικού τονίζονται στην παραλήγουσα και σε όσα τονίζονται στη λήγουσα. Στην παραλήγουσα τονίζονται όσα λήγουν σε -ίδα, -ά-δα, -τητα και -όνα, π.χ. ιδιότητα - ιδιοτήτων. Εξαιρούνται τα βελόνα και κολόνα.
- Περιλαμβάνει αρκετά ουσιαστικά των οποίων ο τύπος της γενικής πληθυντικού δεν είναι εύχρη-

- στος, όπως: δίψα, δίαιτα, δουλειά, ομορφιά, όπερα, ορφάνια, ράτσα, ρόκα, σαπίλα, σκοτούρα κ.ά.
- Σύμφωνα με το σπηλιά κλίνονται τα δουλειά, ομορφιά κ.ά.
 - Σύμφωνα με το εικόνα κλίνονται τα ακτίνα, γοργόνα, μητέρα κ.ά.
 - Σύμφωνα με το αίθουσα κλίνονται τα αλήθεια, μαθήτρια κ.ά.

➤ **Μορφολογική ποικιλία**

- Ορισμένα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης παρουσιάζουν τον τύπο της γενικής ενικού σε -ος, όπως: Η εθνική **Ελλάδος**. Έλκεται λόγω **βαρύτητος**. Όνομα **μητρός**. Πολύ λίγα από τα ουσιαστικά αυτά σε παρό-

μοιο περιβάλλον σχηματίζουν την ονομαστική του ενικού σύμφωνα με την αρχαία κλίση, π.χ. Ελλάς, βαρύτης.

- Ορισμένα από τα παροξύτονα και προπαροξύτονα ουσιαστικά που στη γενική πληθυντικού κατεβάζουν τον τόνο στη λήγουσα παρουσιάζουν σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης έναν τύπο γενικής ενικού σε -ης με παράλληλη μετακίνηση του τόνου στην παραλήγουσα, π.χ. αμάξης, τραπέζης, σε φράσεις όπως: Άκουσε τα εξ αμάξης. Εργάζεται ως υπάλληλος τραπέζης. Σταθμός Λαρίσης. Όσα προπαροξύτονα ουσιαστικά της ίδιας υποκατηγορίας έχουν θέμα που λήγει σε φωνήεν ή-ρ παρουσιάζουν σε ανάλογες εκφράσεις τύπο της γενικής ενικού με τόνο

στην παραλήγουσα, π.χ. επικρατείας, Ευβοίας, οικογενείας, π.χ. Συμβούλιο Επικρατείας. Πρακτορείο Ευβοίας.

- Τα τοπωνύμια Αθήνα, Θήβα και Πάτρα σε τυπικό ύφος και σε στερεότυπες εκφράσεις σχηματίζουν στη γενική πληθυντικού τους τύπους Αθηνών, Θηβών και Πατρών, π.χ. Ο αυτοκινητόδρομος Αθηνών-Πατρών είναι πολυσύχναστος.

Ουσιαστικά σε -η, πληθυντικός σε -ες (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός			
Ονομ.	η	γραμμή	γνώμη
Γεν.	της	γραμμής	γνώμης
Αιτιατ.	την	γραμμή	γνώμη
Κλητ.		γραμμή	γνώμη

Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	οι	γραμμές	γνώμες
Γεν.	των	γραμμών	γνώμών
Αιτιατ.	τις	γραμμές	γνώμες
Κλητ.		γραμμές	γνώμες

Ενικός αριθμός			
Ονομ.	η	κάμαρη	χάρη
Γεν.	της	κάμαρης	χάρης
Αιτιατ.	την	κάμαρη	χάρη
Κλητ.		κάμαρη	χάρη
Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	οι	κάμαρες	χάρες
Γεν.	των	(καμαρών)	—
Αιτιατ.	τις	κάμαρες	χάρες
Κλητ.		κάμαρες	χάρες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα. Όλα στη γε-

νική πληθυντικού τονίζονται στη λήγουσα.

- Ορισμένα παροξύτονα και προπαροξύτονα ουσιαστικά δε σχηματίζουν γενική πληθυντικού, π.χ. ζέστη, χάρη, ζάχαρη (πληθ. = ζάχαρες, όταν πρόκειται για ζάχαρη σε κύβους).
- Αρκετά ουσιαστικά της κατηγορίας αυτής, όπως αδελφή/αδερφή, (ε)ξαδέλφη/(ε)ξαδέρφη, νύφη, Κυριακή, σχηματίζουν στον λογοτεχνικό λόγο και σε οικείο ύφος τη γενική πληθυντικού με κατάληξη σε -ών και -άδων, π.χ. αδελφών και αδελφάδων.
- Σύμφωνα με το γραμμή κλίνονται τα αλλαγή, εκλογή, φωνή, ψυχή κ.ά.
- Σύμφωνα με το γνώμη κλίνονται τα αγάπη, άκρη, βλάβη, βρύση,

δάφνη, δίκη, νίκη, τέχνη, φήμη κ.
ά.

- Σύμφωνα με το κάμαρη κλίνονται τα Άρτεμη, ζάχαρη (στη γεν. ενικού ζάχαρης και ζαχάρεως), κάπαρη, σίκαλη κ.ά.
- Σύμφωνα με το χάρη κλίνονται τα βρύση, ζέστη, κόρη, λάσπη, μέθη, μέση, στάνη, στρώση, τόλμη κ.ά.

**Ουσιαστικά σε -η, πληθυντικός σε
-εις (ανισοσύλλαβα)**

Ενικός αριθμός		
Ονομ.	η	γνώση
Γεν.	της	γνώσης/γνώσεως
Αιτιατ.	την	γνώση
Κλητ.		γνώση

Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	οι	γνώσεις
Γεν.	των	γνώσεων
Αιτιατ.	τις	γνώσεις
Κλητ.		γνώσεις

Ενικός αριθμός		
Ονομ.	η	αίτηση
Γεν.	της	αίτησης/αιτήσεως
Αιτιατ.	την	αίτηση
Κλητ.		αίτηση

Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	οι	αιτήσεις
Γεν.	των	αιτήσεων
Αιτιατ.	τις	αιτήσεις
Κλητ.		αιτήσεις

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι παροξύτονα και προπαροξύτονα. Τα παροξύτονα τονίζονται σε όλες τις πτώσεις στην ίδια συλλαβή, ενώ στα προπαροξύτονα κατεβαίνει ο τόνος σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού αριθμού κατά μία συλλαβή.
- Σύμφωνα με το γνῶση κλίνονται τα δύση, κλήση, κλίση, λύση, νύξη, σκέψη, τάξη, τάση, φύση, ψύξη κ.ά.
- Σύμφωνα με το αίτηση κλίνονται τα ακρόπολη, ανάγνωση, άνοιξη, βάφτιση, δήλωση, θέληση, κλείδωση, μήνυση, Νεάπολη, υπόθεση, ύφεση κ.ά.

➤ **Μορφολογική ποικιλία**

- Σχεδόν όλα τα ουσιαστικά της κατηγορίας αυτής, συνήθως σε τυπικό ύφος ή και σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης, σχηματίζουν στη γενική ενικού και τύπο με κατάληξη σε -εως. Στην περίπτωση των προπαροξύτονων κατεβάζουν και τον τόνο κατά μία συλλαβή, π.χ. Το οικόπεδό του εντάχθηκε στο σχέδιο πόλεως. Εκπαίδευση εξ αποστάσεως.

Ουσιαστικά σε -ος (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός			
Ονομ.	η	κιβωτός	ψήφος
Γεν.	της	κιβωτού	ψήφου
Αιτιατ.	την	κιβωτό	ψήφο

Ενικός αριθμός			
Κλητ.		κιβωτέ	ψήφε
Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	οι	κιβωτοί	ψήφοι
Γεν.	των	κιβωτών	ψήφων
Αιτιατ.	τις	κιβωτών	ψήφους
Κλητ.		κιβωτοί	ψήφοι

Ενικός αριθμός		
Ονομ.	η	μέθοδος
Γεν.	της	μεθόδου
Αιτιατ.	την	μέθοδο
Κλητ.		μέθοδε
Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	οι	μέθοδοι
Γεν.	των	μεθόδων
Αιτιατ.	τις	μεθόδους
Κλητ.		μέθοδοι

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα. Τα οξύτονα και τα παροξύτονα τονίζονται σε όλες τις πτώσεις στην ίδια συλλαβή, ενώ στα προπαροξύτονα μετακινείται ο τόνος στη γενική ενικού και πληθυντικού, καθώς και στην αιτιατική του πληθυντικού, στην παραλήγουσα.
- Κλίνονται όπως και τα αρσενικά ουσιαστικά σε -ος.
- Η κλητική των ουσιαστικών αυτής της κατηγορίας χρησιμοποιείται πάρα πολύ σπάνια. Παρουσιάζει στον ενικό αριθμό κατάληξη σε -ε και σε -ο, π.χ. κιβωτό, Κύπρο, αλλά και πάροδε, λεωφόρε.
- Σπάνια η ονομαστική και η αιτιατική πληθυντικού παρουσιάζουν

έναν τύπο με κατάληξη -ες, π.χ. οι μέθοδες, τις μέθοδες.

- Σύμφωνα με το κιβωτός κλίνονται τα ατραπός, οδός, στενωπός κ.ά.
- Σύμφωνα με το ψήφος κλίνονται τα άμμος, λεωφόρος κ.ά.
- Σύμφωνα με το μέθοδος κλίνονται τα άνοδος, διάλεκτος, Κόρινθος, παράγραφος, πρόοδος, σύνοδος κ.ά.

Ουσιαστικά σε -ά και -ού (ανισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός	
Ονομ.	η	μαμά	οι	μαμάδες
Γεν.	της	μαμάς	των	μαμάδων
Αιτιατ.	την	μαμά	τις	μαμάδες
Κλητ.		μαμά		μαμάδες

Ενικός αριθμός		
Ονομ.	η	πολυλογού
Γεν.	της	πολυλογούς
Αιτιατ.	την	πολυλογού
Κλητ.		πολυλογού
Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	οι	πολυλογούδες
Γεν.	των	πολυλογούδων
Αιτιατ.	τις	πολυλογούδες
Κλητ.		πολυλογούδες

- Τα ουσιαστικά αυτών των κατηγοριών είναι μόνο οξύτονα. Τονίζονται στην ίδια συλλαβή σε όλες τις πτώσεις και των δύο αριθμών.
- Σύμφωνα με το μαμά κλίνονται τα γιαγιά, κυρά, νταντά κ.ά.

Σύμφωνα με το πολυλογού κλίνονται τα αλεπού, γλωσσού, μαϊμού κ.ά.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΟΔΗΓΙΕΣ.....	5
Η ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ.....	16

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΦΩΝΗΤΙΚΗ – ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

1. Φωνητική.....	26
1.1. Η Φωνητική και η προφο- ρά.....	26
1.2. Οι φθόγγοι.....	29
2. Φωνολογία.....	36
2.1. Το φωνολογικό σύστημα. Τα φωνήματα.....	36
2.2. Οι συνδυασμοί των φωνημά- των.....	40
α. Ακολουθίες φωνημάτων.....	40

β. Πάθη φωνημάτων.....	41
Πάθη φωνηέντων.....	41
Πάθη συμφώνων.....	45
2.3. Τα υπερτμηματικά στοιχεί-	
α.....	49
α. Ο τόνος της λέξης.....	49
β. Ο τόνος της φράσης (επιτονι-	
σμός).....	52
2.4. Οι συλλαβές.....	53
3. Η γραφή.....	55
3.1. Τα γράμματα.....	55
3.2. Τα τονικά σημάδια.....	60
3.3. Η στίξη – Τα σημεία στίξης... 	65
3.4. Ο συλλαβισμός.....	76
3.5. Οι συντομογραφίες – Η γραφή	
τους.....	78
Συνοπτικοί πίνακες.....	83

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

1. Το άρθρο.....	88
1.1. Ορισμός-Λειτουργία-Χρήση	88
1.2. Μορφολογία.....	90
α. Το οριστικό άρθρο.....	90
β. Το αόριστο άρθρο.....	93
2. Τα ουσιαστικά.....	97
2.1. Ορισμός - Λειτουργία - Χρήση - Είδη.....	97
2.2. Γένος – αριθμός.....	103
2.3. Μορφολογία.....	112
Κλίση – Παρατηρήσεις.....	113
α. Κλίση αρσενικών.....	113
β. Κλίση θηλυκών.....	137

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.